

Тези доповідей Всеукраїнської
наукової конференції студентів,
аспірантів та молодих вчених

**«Міфи в історичних
наративах: вплив на науку і
суспільство»**

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«МІФИ В ІСТОРИЧНИХ НАРАТИВАХ: ВПЛИВ НА
НАУКУ ТА СУСПІЛЬСТВО»**

28-29 БЕРЕЗНЯ 2024

Київ - 2025

Рецензенти:

д-р іст. наук, проф. Олександр Вікторович Даниленко

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

д-р. іст. наук, проф. Андрій Іванович Чуткий

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри новітньої історії України історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, протокол №6 від 22.01.2025 р.

Міфи в історичних суспільствах: вплив на науку та суспільство : матеріали міжнар. студ. наук. конф. (м. Київ, 28-29 березня 2024 р.). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2025. 105 с.

До збірника увійшли матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Міфи в історичних нарративах: вплив на науку й суспільство», яка відбулась 28-29 березня 2024 року в змішаному форматі на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сама конференція була організована з метою актуалізувати проблему міфотворчості в історії, створивши платформу для обговорення питань, пов'язаних з появою історичних міфів, їх впливу на історичну науку й у формуванні нарративів у різних етнічних, соціальних та конфесійних груп, націй та держав.

За достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, за оригінальність тексту та коректність висновків відповідальність несуть автори статей

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, історичний факультет, 2025

ОРГАНІЗАТОРИ ТА УПОРЯДНИКИ:

Шаленик Крістіан Васильович –
студент кафедри новітньої історії України;

Шандерик Владислав Ярославович –
студент кафедри давньої та нової історії України;

Гмиря Анна Сергіївна –
студентка кафедри давньої та нової історії України;

Демків Остап Олегович –
студент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків;

Блощинський Богдан Іванович –
студент кафедри новітньої історії України;

Маліновський Роман Михайлович –
студент кафедри давньої та нової історії України;

СЕКЦІЯ 1: МІФИ В ПОЛІТИЧНИХ І НАУКОВИХ НАРАТИВАХ

УДК: 94(477)''1917/1920'':930.85

Горбатюк Володимир Русланович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Ідеологія консерватизму. Міфологізація та переписування історії

Ідеологія консерватизму, як і будь-яка інша ідеологія, доволі часто є об'єктом негативного ставлення серед людей, особливо в контексті політичних чи ідеологічних конфліктів. Важливо розуміти, що жодна ідеологія не є однорідною, і загальний образ будь-якої ідеології повинен базуватися на об'єктивних даних і аналізі, а не на спрощеному чи перекрученому вигляді.

На сьогоднішній день, термін «консерватизм» часто використовується для позначення небажання будь-яких змін, що ставить його у протилежність до прогресу та інновацій. У зв'язку з цим проводиться паралель між «консерватизмом» та «реакцією». Однак, чи така інтерпретація відображає справжню суть консерватизму?

Радянська наука трактувала ідеологію консерватизму переважно як «буржуазну» ідеологію, яка захищає інтереси приватної власності та буржуазного класу. Вона розглядалась як засіб ідеологічного обґрунтування протистояння соціалістичним ідеям та важливий елемент боротьби капіталізму проти пролетаріату і тому засуджувалась. Наприклад, у «Політичному словнику», за редакцією «Української радянської енциклопедії», дано таке визначення терміну «консерватизм»: «Консерватизм – це прихильність до застарілого, віджилого, вороже ставлення до нового, прогресивного» [1].

З точки зору радянської ідеології, консерватизм затримував розвиток суспільства, перешкоджав революційним

перетворенням та змінам, що могли підвищити життєвий рівень простих людей. Консервативні ідеї сприймалися як спроба зберегти привілеї старих еліт та запобігти соціальній справедливості.

У результаті радянська наука пропагувала негативне уявлення про консервативну ідеологію, демонізуючи її як ворожу до розвитку суспільства. Таке ставлення відображало загальний політичний контекст радянського періоду, де боротьба проти «реакційних» ідеологій була одним із головних завдань пропаганди й ідеологічної роботи.

Але не лише радянська пропаганда спотворювала загальні засади ідеології консерватизму. Для розуміння всієї проблематики варто звернутись до пропагандистських праць російських консерваторів ХІХ–ХХ ст., де можна відслідкувати нетрадиційне трактування класичної теорії консерватизму.

Слід відзначити, що консервативна ідеологія існувала і в Російській імперії ХІХ–ХХ ст. Проте з часом вона була перетворена на інструмент російського авторитаризму і імперської політики. Фактично вона виродилась в реакційно-шовіністичну політику, що не тотожне традиційному для європейської цивілізації консерватизму.

Імперська Росія, аж до 1917 року, трактувала ідеологію консерватизму як спосіб підтримки та зміцнення самодержавства та феодальних структур, які були характерними для царського режиму. Водночас, консерватизм розглядався як засіб збереження традицій, ієрархічних відносин та привілеїв верхівки суспільства. У цій ідеологічній рамці консервативні цінності та ідеї були використані для легітимізації влади царя та його соратників. Консервативні ідеологи акцентували увагу на важливості збереження "правильного порядку", що включало в себе авторитарні форми управління, релігійну ієрархію та інші традиційні інституції, що вилились у концепцію «православ'я, самодержавство, народність».

Реакційний консерватизм знайшов відголос і в сучасній Росії, де така ідеологія використовується в різних контекстах, включаючи політику, культуру та суспільні відносини. Реакційна політика псевдоконсерватизму Росії хоч і пропагує традиційні

цінності, такі як сім'я, релігія та патріотизм, але водночас використовує це для легітимізації реваншистських настроїв і війн, а також авторитарних політичних структур та обмеження прав і свобод громадян.

Таким чином, можна зробити висновок, що за довгий час перебування українських земель у полоні імперських ідеологій, у людей створилися хибні враження у трактуванні певних термінів та наукових понять. Вплив реакційної політики Росії у всіх її трансформаціях, поєднувався з нав'язуванням загалу тези про необхідність боротьби з «інакодумством», що сповільнювало створення національних ідей народів, які були поневолені імперією.

Українці на противагу впливу загальноімперських і радянських ідей, протягом довгої історії намагались вибудувати власне бачення консервативної ідеології через призму традицій та ідентичності. Якщо порівнювати український вимір консерватизму з російським, то тут є чітка протилежність філософських поглядів, оскільки російська філософська модель будується зверху-вниз і є одно-векторною, а українська - навпаки.

Різниця між цими концепціями полягає в трактуванні консерватизму, що в подальшому вплинуло на суспільно-політичну думку населення та на довгі роки закарбувало міф про реакційність та недалекоглядність консерваторів.

Загальноімперська модель консерватизму будувалась передусім на підкоренні та уніфікації всіх сфер держави (освіта, мова, наука, література і т. д.). Носіями української консервативної моделі початково були селянські маси. Саме українське село стало рушійною силою та опорою для збереження традицій і цінностей української національної ідеї.

Головним недоліком українського консервативного осередку, стала недовіра до політичної еліти, причиною чого була непроста історія України, що була позначена тривалим періодом бездержавності. Так, Переяславський договір розпочав поступовий процес згортання власне українського державотворення та вплинув на подальшу недовіру селянських мас українській еліті [2].

У період з ХІХ – початку ХХ століття, українська консервативна ідея поступово розвивалась, хоч і не була по справжньому масова. Передусім вона була втілена у працях П. Куліша, М. Міхновського та інших діячів. Проте справжнім послідовником консервативної політичної ідеології в контексті загальноєвропейського напрямку був В. Липинський. Його трактат «Листи до братів-хліборобів», опублікований під час перебування в еміграції, став важливим джерелом розвитку українського політичного консерватизму.

Зі створенням УНР в буремні часи Української революції, народні маси потребували реформ та зміни соціального устрою, передусім вирішення земельного питання на селі. Прагнучи швидких дій і рішень, селяни віддавали свої голоси на виборах есерам, які вважали соціалізацію землі вирішенням всіх проблем.

На протипагу до есерів, В'ячеслав Липинський, Микола Міхновський та брати Шемети влітку 1917 р. створюють в Полтаві Українську демократично-хліборобську партію з ідеєю приватної власності та розвитку середнього класу – «хліборобів».

Українська Центральна Рада, не бажаючи світоглядної конкуренції в парламентському середовищі, не допустила УХДП до своїх лав, створивши при цьому для них негативний образ «буржуазних елементів» та реакціонерів [3].

Однак у 1918 р. до влади приходять Павло Скоропадський, який у час свого недовгого правління, намагався втілити основні засади консервативної ідеології такі, як: повага до закону, держави, церкви, сім'ї, землі та особистості. Окрім цього, П.Скоропадський зосереджувався на створенні особливої ідеології націонал-консерватизму, опорою якої мав стати середній клас (хліборобів).

Національний консерватизм є політичний термін, що використовується для опису варіації консерватизму і концентрується здебільшого на національних інтересах, і як правило, має традиційні соціальні та етичні погляди [4].

Це був другий шанс для консервативного осередку УХДП втілити свою програму з розбудови держави у життя. Партія хліборобів хоч і імпонувала поглядам гетьмана, але водночас так і не змогла створити спільної команди державотворців, оскільки

уряд гетьмана мав свої плани на реформування країни, зокрема у вирішенні селянського питання. А УХДП мала дуже незначний вплив на суспільство.

Незважаючи на шалений результат восьми місяців державотворчих процесів та поступової українізації армії, освіти, культури та владних структур під керівництвом П. Скоропадського, його влада похитнулася. Прагнення населення на швидку зміну свого становища, об'єктивно штовхало його у бік ліворадикальних сил. Це було доповнено поразкою союзників гетьмана у Першій світовій війні та в підсумку спричинили втрату ним влади.

В подальшому опоненти Скоропадського, зробили все необхідне для знищення репутації гетьмана та створили численні міфи, які ми можемо спостерігати і сьогодні [5]. Одним із найпоширеніших з-поміж таких міфів є твердження, що Скоропадський був зрадником національних інтересів і співпрацював з ворогами України. Цей міф ґрунтується на тому, що Скоропадський підтримував авторитарний режим та зближення з Німеччиною. Однак, слід зазначити, що в той час багато політиків шукали різні способи захисту України від хаосу, який виник після Революції.

Оскільки Скоропадський був підтриманий Німеччиною, його також звинувачували у тому, що він був лише інструментом у руках німецького імперського впливу. Цей міф спрямовувався на те, щоб показати гетьмана, як зовнішнього агента, а не національного лідера.

Деякі опоненти Скоропадського зображали його як безжального авторитарного диктатора, що придушував будь-який протест та обмежував свободи громадян. Цей міф використовувався для дискредитації його правління та спроби виправдати повстання, яке обернулося для гетьмана зреченням.

Вороги і водночас наступники Скоропадського часто звинувачували його в тому, що він гальмував розвиток українського суспільства та підтримував консервативні та реакційні сили. Проте цей міф є типовим фактом неправильного трактування консервативної ідеології, оскільки він не гальмує розвиток суспільства, а навпаки, забезпечує стабільність у

суспільстві, що важливо для збереження спокою та порядку. Консерватизм також може виступати як противага радикальним або швидким змінам, що дозволяють суспільству адаптуватися до нових умов без великих стресів.

Ці міфи та інші спроби дискредитувати консервативну політику гетьмана Павла Скоропадського можна розглядати у контексті політичної боротьби та протистояння в Україні в період після Першої світової війни та Української революції 1917 – 1921 рр.

Безумовно, Українська держава Скоропадського була в процесі становлення, оскільки на той час продовжувалась нестабільна геополітична ситуація у світі внаслідок Першої світової війни, революції та розпаду монархій. Але незважаючи на все це, консервативний підхід у побудові Української держави є унікальним досвідом в історії України та її народу. Люди, які створювали її ідеологічне підґрунтя та були залучені до тих державо-будівничих процесів, заслуговують належної уваги серед громадськості та передусім істориків, які завдяки науковим дослідженням мають зруйнувати міфи попередніх років і надати належну оцінку того періоду для сучасників.

Для запобігання міфологізації та переписування історії - важливо стимулювати критичне мислення серед суспільства та надавати більший доступ до об'єктивної інформації. Освіта, дослідницька робота та розвиток інформаційної грамотності допоможуть суспільству розуміти історичні процеси та зберігати об'єктивну картину минулого. Тільки шляхом об'єктивного вивчення історії можна забезпечити правильне розуміння минулого та формування раціональних підходів до сучасних політичних та суспільних проблем.

Список використаних джерел та літератури:

1. Політичний словник / за ред. В. К. Врублевського, В. М. Мазура, А. В. Мяловицького. Вид. 3-тє. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1982. 656 с.
2. Гелей С. Д. Рутар С. М. Політологія: Навчальний посібник. Київ: «Знання», 2008. 415 с.

3. Гирич І. Хлібороби без хліборобської партії. *«Локальна історія»*. 2023. №8 (58). С. 34-38.
4. Гай-Нижник П. Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. Кн. І. 1900-1936 рр. Київ: Саміт-книга, 2023. 544 с.
5. Гай-Нижник П., Томенко М. Міфи і таємниці останнього гетьмана України. Київ: Креативна агенція «Артіль», 2023. 384 с.

УДК: 94(100):930.85

Петрик Михайло Олександрович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Роль національного міфу як інструменту державної політики впливу на власну діаспору

В глобалізаційну епоху, коли поняття етнічно однорідних країн чи територій дедалі більше розмивається, підвищується значення національних меншин та діаспор в контексті інструменту проведення зовнішньої політики багатьох країн світу. Актуальним стає аналіз того, як саме уряди окремих країни можуть впливати на власну діаспору закордоном, як можуть її використовувати та яка роль у цій системі належить національному міфу.

При підготовці тез було опрацьовано публікації в ЗМІ, періодичних виданнях та інші джерела інформації в мережі Інтернет. Обрані матеріали дозволили врахувати різні точки зору, отримати важливі дані для аналізу та сформуванню власне ставлення і бачення цієї тематики.

Згідно з визначенням, що подає «Енциклопедія сучасної України», національний міф є комплексним та багатофункціональним політичним конструктом, який може виникнути органічно або штучно, головною функцією якого є створення та підтримка певної колективної самосвідомості етносу, його консолідація. В структуру національного міфу вписуються декілька широко поширених символічно-архетипних

сюжетів: Великий Батько (Батько нації), Велика мати (Батьківщина-Мати), Національний Герой, головний Ворог, пошук історичної Батьківщини, будування глибокої історичної ідентичності (часто пов'язаної з легендарними народами/державами), віра у власну ключову роль у світовій історії (обраність Богом) тощо [5].

Крім того, національний міф є найбільш ефективним засобом для підтримки етнічної ідентичності [9]. Починаючи з першої половини ХХ століття (третьої інформаційної революції) держави отримують революційно більш дієві можливості для ведення власної інформаційної політики (державної пропаганди). У цей час національний міф стає цілком штучним і контрольованим конструктом, який виконує певні задачі, особливо в тоталітарних політичних системах. У деяких країнах світу впродовж лічених десятиліть національний міф міг радикально змінюватися, змінюючи морально-ціннісні орієнтири на прямо протилежні, найкращими прикладами цього можуть бути тогочасні Німеччина та Японія. З другої половини ХХ століття (четвертої «інтернетної» інформаційної революції) можливості штучного конструювання національного міфу під актуальні вимоги часу лише посилилися.

У сучасному світі дедалі складнішим завданням стає знайти класичну моноетнічну країну, де певний етнос складає б понад 90-95% від загальної кількості населення. Виключенням з цього загальносвітового тренду досі продовжують лишатися країни Східної Азії (Японія, Південна та Північна Кореї, КНР та Китайська Республіка на Тайвані), але і в них можна прогнозувати скорочення цього відсотка внаслідок вкрай низького рівня народжуваності та численної еміграції із сусідніх країн, кількість таких переселенців вже сягає сотень тисяч – числа, яким не можна знехтувати в рамках даного дослідження.

Станом на початок ХХІ століття явище діаспори чисельністю у сотні тисяч чи мільйони осіб, чия доля у населенні окремої країни може коливатися від десятих долей відсотка до десятків відсотків стала реальною обставиною, що може значно впливати на політичне життя країни, особливо сильно в країнах з демократичними політичними системами. Таким чином, певна

країна може мати де-факто своїх громадян, які у той самий час є де-юре є громадянами іншої країни і, користуючись цим, перша країна може напряду впливати на іншу країну, залучаючи до цього свою діаспору, яка вже стала невід'ємною частиною іншої держави.

Утім, явище діаспори є обмеженим у часі, покоління змінюють одне одного, поступово етнічна ідентичність починає втрачатися, нащадки емігрантів проходять через процес асиміляції. Тому держава-метрополія вдається до акценту на національному міфі у своїй інформаційній політиці, що направлена на діаспору закордоном, таким чином серед емігрантів вдається підтримувати етнічну ідентичність тривалий час, залучаючи їх до власного культурно-інформаційного простору. Національний міф є тим фактором, що може підтримувати спільну етнічну ідентичність навіть у тих індивідів, які розділені у часі та просторі. Як один із найкращих прикладів можна навести євреїв, які, об'єднані спільним національним міфом, продовжують зберігати власну ідентичність та приналежність впродовж тисячоліть.

Переходячи до конкретних прикладів з сучасної історії, слід згадати про вірменів. Близько третини з них проживають на історичній батьківщині, решта – в інших країнах світу, в першу чергу в РФ (понад 2,5 млн. осіб), США (понад 1,5 млн. осіб) та Франції (500-900 тис. осіб), також численними є діаспори в сусідніх країнах та в Латинській Америці. Вірменський народ має давній історичний міф, в якому чітко можна простежити сюжети пошуку історичної батьківщини, національного героя, давнього коріння та легітимності на певній території, а також про власну унікальність через релігійний фактор тощо. Таким чином, вірменська діаспора закордоном продовжує зберігати свою етнічну ідентичність крізь значну кількість поколінь, створює громадські організації та об'єднання, видає власні газети, теле- та радіопередачі [2]. Все це в комплексі дає можливість Вірменії лобювати свої інтереси в цих країнах: від звичайної економічної підтримки до більш принципових питань, наприклад, визнання геноциду вірмен у 1915 році світовим товариством. Тривалий час завдяки власній діаспорі Вірменії вдавалося лобювати у своїх

інтересах питання приналежності Карабаху, передовсім у країнах-посередниках Мінської групи ОБСЄ: рф, США та Франції, в останній, наприклад, свого часу верхня палата парламенту ухвалювала резолюцію про «необхідність визнання Республіки Нагірний Карабах» [8].

Схожий досвід можемо простежити і в українській історії. Українська діаспора виступила в ролі потужного лобіста українських інтересів як мінімум двічі починаючи з часів відновлення незалежності. Перший раз – наприкінці 1991-го року. Якщо не враховувати країни, що разом з Україною були членами соціалістичного табору, то перше визнання незалежності Україна отримала від Канади 2 грудня 1991 року – на наступний день після проведення референдуму, а друге визнання – від Аргентини трьома днями пізніше, визнання від інших таких країн довелося чекати ще декілька тижнів [1]. Канада та Аргентина мають одні з найбільших українських меншин у світі, таким чином вони суттєво допомогли Українській державі із процесом легітимізації у міжнародних відносинах в критично важливий момент. Другий подібний приклад – події після 24-го лютого 2022 року. Мобілізувавши свої ресурси, українська діаспора активно сприяла просуванню проукраїнської політики низки країн Європи, Північної Америки та Азії, а також консолідації світового співтовариства у підтримці України у війні з рф [8].

Зважаючи на значне зростання чисельності української діаспори в різних частинах світу, цей інструмент може бути використано ще більш ефективно у майбутньому. Вважаємо доречним з боку держави приділити значну увагу власній інформаційній політиці, що направлена на українців закордоном.

Підбиваючи підсумки, можна резюмувати, що національний міф є ключовим фактором збереження етнічної ідентичності в незалежності від просторово-часового аспекту. Використовуючи національний міф у власній інформаційній політиці, різні держави світу можуть здійснювати прямий чи опосередкований вплив на інші держави через власну діаспору у власних інтересах. В контексті стабільного збільшення української еміграції в різних частинах світу, подальше дослідження даної

проблематики вбачається актуальним як потенційного інструменту проведення вітчизняної зовнішньої політики.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кагуй П. 30 років тому. Референдум 1991 року про незалежність України і розпад СРСР. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/referendum-pershoho-hrudnia-1991-roku-pro-nezalezhnist-ukrayiny-arkhivni-foto/30287132.html>
2. Вірменська діаспора: роль та вплив. *Civil Diplomacy Foundation*. URL: <https://civildiplomat.com/ru/virmenska-diaspora-rol-ta-vpliv>
3. Мотиль О. Вплив діаспори. *Журнал «Український тиждень»*. Випуск №32 (612), 2019. URL: <https://tyzhden.ua/vplyv-diaspory/>
4. Гарагонич В. В. Вплив діаспори на розвиток транскордонного співробітництва. *Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. пр.* — Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. Вип. 5. С. 100-103. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72124/35-Garagonich.pdf?sequence=1>
5. Бойко О. Д. Міф національний. *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. URL: <https://esu.com.ua/article-68967>
6. Гарагун Я. Українська діаспора: вплив на творення глобального українського простору. *Старожитності Лукомор'я*. Випуск № 3 (18). 2023 С. 75-81. URL: <http://www.lukomor.mosk.mksat.net/index.php/lukomor/article/view/214/210>
7. Ткачук А. Українська діаспора та війна: боротьба має тривати. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/28/7348901/>
8. Лавренюк А. Франція і Нагірний Карабах: Сенат підтримав, уряд тримає нейтралітет. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3145562-francia-i-nagirnij-karabah-senat-pidtrimav-urad-trimae-nejtralitet.html>

9. Артюх В. Що таке історичний міф та як він можливий?
Сумський історичний портал. URL:
<https://history.sumy.ua/theoryofhistory/9468-shcho-take-istorychnyi-mif-ta-iak-vin-mozhlyvyi.html>

УДК: 94(470+571):930.85

Стеценко Олександра Олександрівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

«Третій Рим» як ідеологічний міф російського імперіалізму

«Москва – третій Рим, а четвертому не бути», - таку тезу у XV столітті виголосив псковський старець Філофей у посланні до московського князя Василя II. Ця ідея і досі являється національною російською ідеологемою. Тож чому «Москва – не третій Рим», навіщо вигадали цю міфологему, та як вона підживлює хворий російський імперіалізм, ми спробуємо проаналізувати протягом своєї доповіді.

Актуальність даної теми полягає у тому, що сьогодні як ніколи важливо розвінчувати історичні міфи та псевдоісторичні концепції задля кращого розуміння тих подій, що спіткали світ і Україну, зокрема. З 24 лютого 2022 року Україна перебуває у епіцентрі світової історії, як форпост, що розділяє демократичну західну та східно-деспотичну цивілізацію, яка знайшла свій вияв у російському традиційному імперіалістичному менталітеті, що формувався протягом століть. Історія Росії – це по суті привласнена та переписана історія, що представлена під вигідним кутом, керуючись якою ця країна взяла на себе «обов'язок» вершити долю «братніх народів».

Насмілюсь сказати, що російська історія стоїть на міцних засадах вигаданих, чи принаймні перекручених, подій та міфологем, які тепер органічно лунають з вуст пропагандистів. Як акумулювати народні маси, що все своє життя існують у злиднях, не знаючи елементарних побутових благ, як змусити їх вбивати та знищувати людей – треба дати їм віру у власну велич.

Загалом, манія до возвеличування простежується на всіх етапах російського поступу, оскільки держава, що не мала жодних цивілізаційних здобутків, мусила їх вигадувати.

Творення Росії як такої, що відома нам зараз, на мою думку, почалось приблизно від народження концепції про «Третій Рим». Ця ідеологема на багато наступних років визначила утвердження самодержавства та механізми взаємодії православної церкви та світської влади у Росії. У чому ж, власне, полягає ця концепція? Ідея «Риму» заключається у тому, що земне життя є відображенням небесного – як на небі панує єдиний Бог, так і на землі може існувати один імператор і імперія, цю роль відігравав Рим, проте вже у IV столітті під тиском постійних нападів германських племен, центр імперії зсувається на Схід. Тому у 330 році з легкої руки імператора Костянтина цей центр опиняється у місті Візантії, що згодом стане відомим як Константинополь – столиця християнської імперії. З плином часу «Другий Рим» опинився під серйозною загрозою нападу турків-сельджуків та пав у 1453 році, що тлумачилось, зокрема московськими православними діячами, як божа кара [3, с.219-221].

Для того, аби стати «Третім Римом», Москва потребувала власного царя та патріарха, що актуалізується Флорентійською унією 1439 року, яка проголошувала греків відступниками православ'я, а їх імператора – еретиком. Але цар міг стати повноправним самодержцем, а Москва – «третім Римом» за умови падіння Візантійської імперії, що і трапилось у 1453, і звільнило Московію від підкорення імператору. Трагічний занепад Християнської імперії вимагав рішучих заходів для порятунку православ'я. Це спонукало православне духовенство активізуватися. Його діяльність переконала князя у необхідності відокремлення від Орди. А створення автокефальної церкви потребувало міцної політичної влади. У цьому контексті поява ідеологічної концепції "Москва – Третій Рим" стала логічним результатом діяльності руських книжників XV століття [2, с.7]. Тож наразі з'ясовано, що ідеологема про третій Рим є, по суті, міфологемою, вигаданою задля створення авторитету Московського царства.

Самопроголошення Московії спадкоємицею центру Християнства безпосередньо пов'язане з її самодержавством та імперіалізмом, що на довгі роки закарбувалось у менталітеті росіян, через імперські амбіції яких було розв'язано не одну криваву війну. Концепція-міфологема «Третього Риму» може розглядатись як релігійна, а не політична теза, але тут варто зазначити, що з самого початку існування цієї есхатологічної ідеї існувало і політичне трактування спадкоємності від Риму. Сучасна історіографія майже одностайно наголошує на тому, що слова Філофея мали виключно політичний зміст, за допомогою яких було обґрунтовано самодержавну владу московського князя, і важко заперечити те, що Філофей став творцем політичного нарративу про месіанське та всесвітньо-історичне покликання Московії [4]. У даному концепті простежується радше не релігійна тяглість до першого Риму, а політична тяглість до другого, тобто до Константинополя як столиці колись величної Візантійської імперії, відповідно до чого підкреслювалась важливість влади та царства, а не церковних постулатів. Таким чином, парадигми держави та релігії стали нерозривно пов'язані, тобто держава визначалась роллю православ'я, а православ'я – могутністю держави [5, с.56]. Тому як нині Росія покладає на себе обов'язок захищати російськомовних, зараховуючи їх до співвітчизників задля розширення імперії, так і тоді вона стала місіонером захисту православних задля розширення православного світу.

Цілком політичного забарвлення ця ідеологема набуває за часів Петра I, що 22 жовтня 1721 року проголосив Московське царство Російською імперією і переніс «третій Рим» до Санкт-Петербурга. Цей час вважається точкою відліку, відколи імперія стала понад церквою, а православні гасла стали спекуляцією.

Проте доля Російської імперії, що згодом стала називатись СРСР, також була приречена на загибель. Деструкція цього державного утворення потребувала створення нового, актуальнішого міфу задля утримання у своїй орбіті колишніх імперських придатків, відтак була вигадана концепція «Русского мира», в основі якої, беззаперечно, лежить випробуваний часом «Третій Рим» [1, с.32].

«Русский мир» - міфологічна доктрина, що поєднує елементи панславізму, месіанства та імперіалізму, яка перетворилась у обґрунтування військової агресії проти України. Міфологема-догма про російський світ трактує Росію як імперію нового типу з унікальними духовними цінностями та традиціями, що мусить захищати своїх підданих від західної цивілізації. А ідеологема «російського світу» як продукт «Третього Риму» слугує виправданням для агресії, шовінізму, вбивств та злочинів. Проте, російська тяглість до традицій та цінностей приречена на провал; це закрите, законсервоване та регресивне суспільство, що потребує самодержця, роковане на свою історичну поразку, принаймні за законами синергетики.

У висновку варто наголосити, що, на жаль, міфологеми, що містяться у політичних наративах, часто не відділяються від справжньої історії, їх не осмислюють критично, аж надто, коли історію треба представити у вигідному світлі. Псевдоісторія часто призводить не лише до помилкового уявлення про ті чи інші події, а й виступає інструментом для пропаганди та маніпуляцій.

Список використаних джерел та літератури

1. Бистрицька Е. Еволюція концепції «Москва – третій Рим» в геополітиці Російської імперії, СРСР, Російської Федерації в період ХХ – початку ХХІ ст. *Християнська традиція Київської Русі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (19.05.2015)*. Луцьк : Волинська православна богословська академія, 2015. С. 27-35.
2. Галиченко М. В. Вплив ідеологеми «Москва – Третий Рим» на становлення самодержавства в Росії. *Innovative solutions in modern science*. Dubai. 2016. № 4. С. 108–127.
3. Данилевич М. Генезис ідеї «Москва — Третій Рим». Ідея Риму в історії східнослов'янського світу. *Доповідь на міжнародній науково-практичній конференції «Греція і слов'янський світ: національна своєрідність і взаємовплив культур»*. С. 218–233.

4. Колесов В.В. Послания старца Филофея . Памятники литературы Древней Руси конца XV — начала XVI в. Москва, 1984. 732 с.

5. Лурье

С.

В. Российская империя как этнокультурный феномен.

Общественные науки и современность. 1994. Выпуск № 1. С. 56–64.

УДК: 94(477)''1360/1785''

Шаленик Крістіан Васильович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Коріатовичіана: формування міфу навколо "фундаційної грамоти" про заснування Мукачівського монастиря

Історія Закарпаття наповнена чималими «білими плямами» та містифікаціями, які навіть і сьогодні можна зустріти в місцевій історіографії. До таких суперечливих тем належить зокрема питання існування легендарного князя Лаборця, суперечки щодо територіальної приналежності Закарпаття у X-XI ст. та появи Мукачівського монастиря, як релігійного центру регіону. Навколо останньої теми, досить довгий час, панувала в історіографії думка пов'язувати створення монастиря з ім'ям подільського князя та володаря Мукачівської домінії Федора Коріатовича і як основний доказ цього слугувала «Фундаційна грамота Теодора Коріатовича про заснування монастиря на Чернечій Горі в Мукачеві 8 березня 1360 р.». Проте суперечка стосовно достовірності цього документу не вщухала, починаючи з її повноцінної появи в працях істориків XVIII-XIX ст.

Згідно тексту самої грамоти, Федір Коріатович, котрий титулується як «князь Мукачева», розпорядився заснувати монастир святого Миколая грецького або руського обряду та подарував на утримання ченців обителі села Лавки й Бобовище з

всіма доходами та десятиною, десятину з виноградників гори «Ivanu Hegu» й Ліলেখоки («Лелечовки» або Ловачки), десятину хлібів й інших плодів з Росвигова, а також нібито зобов'язував видавати з доходу Мукачівського замку десятину хліба, 4 бочки вина, сто кубів кам'яної солі та сто «довгих» флоринів. [2, с. 28-29], [3, с. 101].

Проте, наврядчи можна щось сказати про хоч-якесь відношення цієї грамоти до «історичного» Федора Коріатовича, так як ймовірно «Грамота 1360 р.» була укладена в період не раніше 1569 і не пізніше 1597 років, якраз після того, як монастир згорів дотла в 1539 році. Скоріш за все, укладачем був якийсь освічений монах-русин, який не знав добре латинської мови і взяв за взірець не письмо XIV ст., а книжний мінускул XIII ст. На це вказує також і досить невмілий і примітивний стиль письма й чимало вставок, які латинській мові або латинським документам того часу взагалі не притаманні (використання укладачем форми «Keriatovich», погроза нащадкам Коріатовича загробним судом у разі порушення волі князя, що в угорських грамотах того часу є екзотикою та зустрічається переважно в дарчих записках православних і т.д.) [7, с. 96], [3, с. 187-189, 192-193].

Однозначним є те, що на пізніше походження грамоти вказує титул князя «Die gracia dux de Munkach» («З ласки Божої князь Мукачева») та сама дата – 1360 рік. Щодо першого, то дійсно в декількох грамотах періоду реального перебування Федора Коріатовича в Угорщині та після його смерті (1408 та 1417 рік) він згадується як мукачівський князь, але це скоріш за все є звичайною канцелярською помилкою, як і те, що в одній із грамот він титулується як «князь Опольє». В більшості документів він згадується як «князь Поділля» («Dei gracia dux Podolie») та лише як «пан Мукачева» («Dominus de Munkach»). В грамоті 1419 року Федір Коріатович взагалі згадується лише як «управитель замку Мункач» («gubernator castris nostri Munkach») [6, с. 83-84], [3, с. 188].

Щодо дати грамоти, то ситуація цікавіша. Більшість білорусько-литовських літописів та документів кінця XIV – поч. XV ст. вказують на те, що вперше він згадується як «князь

Поділля» лише починаючи з 1388 року. Близько 1393 року між великим князем Вітовтом та Федором Коріатовичем розпочинається конфлікт, який за різними даними закінчується або втечею в Угорщину князя, або полоном і навіть смертю. Зрештою, він разом з сім'єю, братом Василем та з кількома наближеними людьми знаходить притулок в Угорщині, де не раніше 1395 року, після смерті дружини короля Марії, отримує у володіння Мукачівський замок зі всією домінією [6, с. 76-82], [7, с. 111].

З іншого боку, в другій половині XVI ст. з'являються інші твердження про Федора Коріатовича, які сильно вплинули на формування його міфічного образу. Зокрема, в «Хроніці Биховця» написано, що проти Федора Коріатовича походом пішов не Вітовт, а Ольгерд. Коріатович втікає до Угорщини, залишаючи на Поділлі волоські гарнізони та воєводу Нестана, проте Ольгерд захоплює всі подільські міста, взяв у полон вищезгаданого воєводу, а Кам'янець віддав на володіння Гаштольду Гаштольтовичу. Ідентичний сюжет ми зустрічаємо також і в «Хроніці...» Мацея Стрийковського за 1339 рік, проте Стрийковський згадує також і про іншого Федора Коріатовича, якого бере у полон князь Вітовт у 1395 році та відправляє до в'язниці у Вільно [5], [4, с. 493-494, 584-585].

Ймовірно, саме ці плутані відомості польської історіографії другої половини XIV ст. (Стрийковський і Кромер) стали тим джерелом звідки черпали інформацію про Федора Коріатовича автори «грамоти 1360 року». Очевидним також є те, що їхнє джерело мало бути усним, збереженим і переданим по пам'яті, так як автор/автори грамоти навряд чи читали того ж Кромера чи Стрийковського, але могли чути в Польщі про свого ймовірного мецената, через що і вибрали для датування документа рік з другої половини XIV ст. На це також вказує вищезгадана форма «Keriatovich», яка не була притаманна як для польських джерел і латинських грамот, так навіть і литовсько-білоруським літописам XIV ст. [7, с. 97-98], [3, с. 183-185].

Як там не було, на той час вже з'являється грамота і як вважає А. Годинка, вона вже була в руках ченців, коли вони у 1569 році клопотали в імператора Максиміліана II повернути

монастирю села Лавки та Бобовище, проте вважаючи її не цілком надійною, «пустили в хід» замість неї достовірну грамоту 1458 року, в котрій натяку про «грамоту 1360 року» не було. Про якусь підозрілу привілейовану грамоту згадується також і у 1570 році, під час розгляду майнових суперечок між монастирем та управлінням Мукачівської домінії. У 1597 році мукачівський єпископ Ладислав звертається з проханням до імператора Рудольфа Габсбурга з проханням повернути села Лавки і Бобовище, які на той час контролювалися Жигмондом Ракоці. Імператору не відомо, на яких підставах «мукачівський князь» Федір Коріатович подарував ці два села, проте попросив Жигмонда Ракоці повернути захоплене майно [7, с. 96-97].

У 1634 році «грамота 1360 року» потрапляє до рук перемиського унійного єпископа Атанасія Крупецького через Василя Тарасовича. Пізніше єпископ Тарасович отримав засвідчену Лелеським конвентом копію. Теж саме сталося і у 1642 році у Ясовському конвенті. Грамота також згадується в «Короткій інформації про Мукачівський монастир» примаса Угорщини Георгія Ліппаї. У кінці XVII ст., за сприянням примаса Угорщини та опікуна Ференца та Юліани Ракоці Леопольда Коллоніча мукачівському єпископу де Камелісу повертаються села Бобовище та Лавки, а також інші маєтності. Це, зокрема, було зроблено на основі «дарчої грамоти Федора Коріатовича», яка зберігалася в в Прешпорському капітулі. Офіційний акт передачі стався 21 січня 1692 року в присутності адміністратора маєтностей Ракоці Клобушницького, варадинського єпископа та його нотаріуса та самого де Каміліса. 23 лютого 1693 року мукачівський єпископ отримав підтвердження достовірності «грамоти Федора Коріатовича 8 березня 1360 р.» від імператора Леопольда I Габсбурга. З того часу «грамота 1360 р.» набуває беззаперечного авторитету, а ім'я Федора Коріатовича обростає різними легендами, далекими від дійсності [7, с. 98-104], [3, с. 57, 199-201].

Вісімнадцяте століття ознаменувалося боротьбою між уніатським духовенством та Егерським єпископством, яке претендувало на те, щоб вважати Мукачівську єпархію всього лише своїм обрядовим вікаріатом. Ця полемічна боротьба

призвела до того, що греко-католицьке духовенство було змушене опертися не тільки на релігійний, а й на історичний ґрунт, що зрештою призвело до вироблення концепції минулого місцевих русинів на основі збирання матеріалу і написання історичних праць. І одним з вагомих знарядь створення перших підкарпатських «національних» історій стала грамота Коріатовича [1, с. 28-30].

Першим історичним твором, у якому Федір Коріатович уже в 1350 році збудував стіни міста Мукачеве, в 1360 нібито заснував Мукачівський замок, монастир, а його дружина Домініка на Сорочій горі жіночий монастир, був твір Ласло Туроці. Подібні погляди були викладені у праці Адама Коллара «*Humillium promemoria de ortu, progressu et in Hungaria incolatu gentis Ruthenicae*», в якій він визначає основні етапи розвитку Угорської Русі (русини жили в басейні Тиси і Дунаю ще до приходу угорців, були охрещені до або за часів Кирила й Мефодія, існування незалежного «руського князівства» та створення мукачівського монастиря у 1360 році Федором Коріатовичем) [7, с. 104-105], [1, с. 30].

У 1785 році з'являється твір архієпископа Ігнація Батьяні «Церковні закони Угорщини», в якій він, спираючись на грамоту князя Яноша Корвіна Мукачеву 1493 року, намагався довести нелегітимність Мукачівської єпархії. Серед аргументів було те, що Федір Коріатович був римо-католиком, бо заснував шпиталь в Лампертсазі та те, що він жодної фундації монастирю від 1360 року не робив і взагалі «Коріатовичів привілей» був підступно присвоєний «схизматичним» єпископом Іоаном [7, с. 105], [3, с. 91-93].

Своєрідною відповіддю на звинувачення Батьяні була праця настоятеля Мукачівського монастиря Іоанікія Базиловича під назвою «Короткий нарис фундації Федора Коріатовича», де він намагався довести автентичність грамоти. Попри те, що Базилович багато років витратив на збирання матеріалу, проте, на думку Петрова, не маючи наукової підготовки, Базилович не зміг впоратися з матеріалом, через що його висновки були далекими навіть для наукового рівня того часу. Зокрема, він намагався довести, що грамота 1493 року є фальшивою на

відміну від «грамоти 1360 року», а також відстоював, услід з Стрийковським, думку про існування «двох» Федорів Коріатовичів, одного з яких пов'язували з грамотою 1360 року, а іншого – з подіями 1396-1414 років. І попри недостатню компетентність та помилковість в аргументах Базиловича, проте міф навколо «грамоти 1360 року» та постаті Федора Коріатовича загалом закріпився досить міцно в місцевій історіографії і навіть такі дослідники, як Стадницький, Бідерман, Легоцький та інші - піддавали сумніву твердження про «двох» Коріатовичів, проте відстоювали думку, що все таки Коріатович міг бути в середині XIV ст. в Угорщині та управляти Мукачівською домінією. Крапку в історії міфу навколо грамоти поставили на початку XX століття такі вчені, як Олексій Петров, Іван Холодняк, а також Антоній Годинка [3, с.93-94, 180-181], [7, с. 93, 105-106].

Отже, міф навколо «грамоти 1360 року» та образу Федора Коріатовича відіграв важливу роль у формуванні історичного наративу місцевого населення. Проте, з іншого боку, спроба монахів Мукачівського монастиря й духовенства Мукачівської єпархії захистити свої привілеї та права від нападків з боку угорської знаті та Егерських римо-католицьких єпископів, призвела до значної містифікації минулого церкви та Закарпаття загалом. І навіть попри наукові напрацювання Петрова, Годинки та вже сучасних дослідників, проте і досі Федір Коріатович є визначною постаттю, над якою панує ореол із суміші історичної правди, легенд та вигадок.

Список використаних джерел та літератури:

1. Магочій П.- Р. Підкарпатська Русь. Формування національної самосвідомості (1848 – 1948) / передм. В. Фенича ; випуск. Ред. та покажчик Л. Ільченко ; ред. В. Падяк. Ужгород : Видавництво Валерія Падяка, 2021. 768 с.
2. Пагіря В. Ціцак В. Мукачево : Видавництво «Карпати», Мукачево, 1996. 255 с.

3. Петровъ А. Древнѣйшія грамоты по истории Карпаторусской церкви и іерархіи 1391-1498 г. *KSVSPR*. Číslo 1. Praha: Orbis, 1930. 231 s.
4. Стрийковський Мацей. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси / Відп. ред. О. Купчинський. Наукове товариство ім. Шевченка: Львів, 2011. 1075 с.
5. Хроніка Биховця. *Ізборник*. URL: <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov08.htm>
6. Кобаль Й. Федір Корятович у світлі нових джерел. *CARPATICA - КАРПАТИКА* / ред.кол.: М.М. Вегеш, С.В. Віднянський, Д.Д.Данилюк та ін.; відповід. за вип. М.П. Тиводар. Ужгород : Ліра, 2005. №Вип. 32. С. 75-115.
7. Фенич В. Греко-католики ужгородської унійної традиції. ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», *Наук.-дослід. центр іст.-реліг. студій «Логос»*. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2019. 248 с.

СЕКЦІЯ 2: ІСТОРИЧНІ МІФИ В КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

УДК: 94(100):930.85

Берест Альбіна Олегівна

Миколаївський національний університет імені
В.О. Сухомлинського

Етнічні міфи в сучасному кіберпросторі: вплив на формування стереотипів.

У добу інформаційних технологій та глобальної мережі Інтернет стрімко поширюються різноманітні міфи, стереотипи та упередження щодо етнічних груп. Кіберпростір став новим середовищем для відтворення, трансформації та конструювання етнічних міфів, які здатні впливати на формування суспільної думки та етнічні взаємини. Етнічні міфи в кіберпросторі мають як традиційні історичні витoki, так і нові прояви, зумовлені специфікою цифрового світу. Вони транслюються через інтернет-меми, фейкові новини, дезінформаційні кампанії, ксенофобські та ультраправі ресурси. Новітні технології мультимедіа та соціальних мереж сприяють швидкому поширенню етнічних стереотипів, які важко спростувати через їх емоційний та ірраціональний характер.

Негативні етнічні міфи в кіберпросторі нерідко ґрунтуються на історичних прецедентах та подіях, проте часто спотворюють або перебільшують певні факти. Наприклад, міф про "кримінальні нації" базується на статистичних даних про рівень злочинності серед окремих етнічних груп, однак не враховує соціально-економічних чинників. Така міфологізація кримінальної поведінки сприяє стигматизації цілих народів. Іншим типом етнічних міфів кіберпростору є ті, що ідеалізують певні етноси чи конструюють уявлення про "вищі" та "нижчі" раси. Відбувається романтизація етнічної чистоти, пропагується перевага однієї нації над іншими. В основі таких міфів – псевдонаукові теорії та расистські ідеології, замасковані під історичні факти. Поширенню етнічних стереотипів у

кіберпросторі сприяють також конфлікти на ґрунті етнічної та релігійної ідентичності. Інформаційні війни супроводжуються масованою дезінформацією, спрямованою на демонізацію етнічного "іншого". Міфи породжуються з метою виправдати насильство, чистки, війни та експлуатацію.

Ось кілька прикладів, що ілюструють вплив етнічних міфів у кіберпросторі на формування стереотипів:

1. Міф про "ромську злочинність". В інтернеті активно циркулюють фейкові новини та меми, які зображують ромів як "зłodіїв від природи", схильних до крадіжок та шахрайства. Такі наративи легітимізують расизм і формують негативний образ усієї етнічної спільноти.
2. Міф про "нелегальну імміграцію". У соцмережах часто поширюються дезінформація та перебільшені дані про мігрантів, зображуючи їх як загрозу національній безпеці та культурній ідентичності. Це сприяє зростанню ксенофобних настроїв.
3. Арійський міф про "вищу расу". На ультраправих сайтах та форумах поширюються псевдонаукові теорії про расову перевагу арійців, які нібито підкріплені історичними фактами. Такі міфи відроджують нацистську ідеологію.
4. Міфи великодержавного шовінізму. В онлайн-ЗМІ деяких країн тиражуються гіперболізовані уявлення про "велич" та "особливу цивілізаційну місію" певної нації, що формує зверхнє ставлення до інших етносів.
5. Міфи про "культурну несумісність". У блогах та коментарях соцмереж нерідко натрапляємо на твердження про нібито природну неможливість співіснування певних етнічних груп через відмінності в традиціях, релігії тощо.
6. Меми, що висміюють етнічні стереотипи. Іноді в кіберпросторі з'являються жартівливі зображення чи відео, які замість спростування, навпаки, закріплюють расистські стереотипи про етнічні спільноти.
7. Ігрові міфи. У багатокористувацьких онлайн-іграх існують власні етнічні міфи та стереотипи стосовно гравців із певних регіонів/країн, їхніх ігрових стилів чи поведінки.

Ці приклади демонструють, що етнічні міфи в інтернет-середовищі здатні поширювати упередження, легітимізувати нетерпимість, провокувати конфлікти або створювати перешкоди для міжкультурної комунікації. В умовах кіберсередовища етнічні міфи здатні швидко передаватися як на локальному, так і глобальному рівні. Вони підсилюють недовіру, страхи, упередження та формують негативні стереотипні образи етнічних спільнот. Споживаючи міфологізовану етнічну інформацію, люди схильні зміцнювати власні забобони і прийняти відповідну модель поведінки - від ксенофобії до дискримінаційних дій. Водночас онлайн-простір також надає можливості для спростування етнічних міфів, поширення альтернативної інформації та просвітницької антирасистської діяльності. Створення авторитетних інтернет-ресурсів, розвиток цифрової грамотності та критичного мислення є необхідними заходами протидії етнічним міфам у кіберсередовищі. Дослідження етнічних міфів в кіберпросторі має важливе значення для розуміння процесів формування етнічних стереотипів, запобігання ксенофобії та міжетнічної ворожнечі. Необхідно розробляти стратегії управління кіберетнічністю задля подолання упереджень у мережевому суспільстві. Важливим аспектом впливу етнічних міфів у кіберпросторі є їхня роль у процесах конструювання етнічної ідентичності. Кіберсередовище стало новим полем для формування, переосмислення та афірмації етнічних ідентичностей. З одного боку, в онлайн-просторі існують ресурси для поширення позитивних етнокультурних наративів, які зміцнюють етнічну самосвідомість та почуття гордості. Проте, з іншого боку, активно циркулюють міфологізовані версії етнічного минулого, створювані для виправдання етнічного націоналізму чи сепаратизму.

Головною проблемою є доступність та відкритість кіберпростору для створення й поширення псевдоісторичних етнічних міфів для досягнення певних політичних цілей. Такі міфічні наративи можуть використовуватися як інструмент маніпуляції громадською думкою та мобілізації електорату на основі етнічної чи расової ідентичності. Крім того, актуальним

постає питання місця етнічних міфів у популярній культурі кіберпростору.

Міфологізовані образи етносів часто романтизуються та комерціалізуються в індустрії відеоігор, кінематографі, медіаконтенті соціальних мереж. Це призводить як до формування етнічних стереотипів, так і створення нових міфічних наративів, далеких від історичної достовірності. У зв'язку з цим, важливою є роль освітніх онлайн-програм та ресурсів з критичної медіаграмотності, що уможливлуватиме декодування етнічних міфів і стереотипів у кіберпросторі. Розвиток цифрових компетенцій та аналітичних навичок допоможе протидіяти формуванню упереджень і побудувати толерантне середовище в онлайн-співтовариствах.

Загалом, феномен етнічних міфів у кіберпросторі є новим викликом для міжкультурного діалогу та порозуміння між етнічними групами. Подальші дослідження цього явища матимуть вагоме значення для впровадження стратегій боротьби з упередженнями, підтримання рівноправності та єдності в мультикультурних суспільствах цифрової доби. Як висновок можна сказати, що дослідження етнічних міфів у кіберпросторі виявило їхній значний вплив на формування й підтримання стереотипних уявлень про різні етнічні групи. Кіберсередовище, завдяки своїй відкритості, інтерактивності та новітнім медіаформатам, стало сприятливим середовищем для відтворення та поширення міфологізованих етнічних наративів.

Етнічні міфи в онлайн-просторі мають різноманітні прояви - від фейкових новин та пропагандистських кампаній до жартівливих мемів та ігрових стереотипів. Вони можуть транслювати негативні образи певних етносів, виправдовувати расизм, дискримінацію та насильство. Водночас існують міфи, спрямовані на романтизацію етнічної чистоти, ідеалізацію расової вищості чи культурної несумісності. Поширення етнічних міфів у кіберпросторі підживлюється різними чинниками: конфліктами ідентичностей, політичними маніпуляціями, комерційними інтересами, низькою цифровою грамотністю. Вони здатні посилювати міжетнічну напруженість, недовіру та ксенофобію як на локальному, так і глобальному

рівнях. Однак кіберсередовище також відкриває можливості для розвінчування етнічних міфів через просвітницькі ресурси, роз'яснювальну роботу та критичний аналіз контенту.

Впровадження стратегій медіаграмотності та створення позитивних альтернативних наративів є необхідними заходами для протидії поширенню етнічних стереотипів та забезпечення міжкультурного діалогу в епоху цифрових комунікацій. Дослідження етнічних міфів у кіберпросторі має важливе значення для розуміння процесів формування етнічної ідентичності, запобігання упередженням і конфліктам у глобалізованому світі. Усвідомлення впливу цих міфів уможливить досягнення більшої рівноправності та толерантності в міжетнічних відносинах сучасного інформаційного суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Пер. з англ. В. Морозов. Київ: Критика, 2001. 271 с.
2. Гнатюк О.Л. Етнічні меми в українському кіберпросторі: деконструкція стереотипів. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. 2019. Вип. 29. С. 67-81.
3. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. Київ: Лібра, 1999. 488 с.
4. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. 558 с.
5. Кроче Б. Антологія буржуазного расизму / Пер. з фр. Москва: Прогрес, 1982. 336 с.

Культ “заснування” міста Одеса

Нині, вже коли повномасштабне російське вторгнення триває більше двох років, ми продовжуємо стикатися з різним видом пропаганди, маніпуляцій та мітів у багатьох вимірах нашого життя. Ми — український народ, зустрічаємося при цьому всьому з дикістю та безглуздістю нашого ворога. Саме його нетерпимість та непомірні амбіції — спадок російської та радянської імперій. В період першої, якраз, і заклалися підвалини більшості мітів, а в період другої вони остаточно сформувалися. Одним з найяскравіших прикладів цього — “одеська мітологія”. Загалом цей термін можна схарактеризувати як сукупність поширених тих, чи інших маніпуляцій у культурному, політичному й науковому сферах життя Одеси та її жителів. Автор хотів би розглянути проблему саме “заснування” Одеси, навколо якого сформувався певний культ у всіх вищеназваних площинах існування.

Щодо вивчення запропонованої теми - треба звернути увагу ще на те, що в науковому плані вона викликала й викликає сильні дискусії саме при залученні політичних елементів. Особлива зацікавленість та актуалізація в даній проблемі загострювалася в різні часи, для сучасної України воно більше пов’язано з різними переломними подіями та роками, а особливо з 1991, 2013-2014 та 2022 роками [1; 2].

З оглянутих нами джерел, праця Тетяни Белз фактично охарактеризовує уявлення про історію та соціокультурні властивості населення Одеси в різний час, а особливо їх розвиток до моменту написання статті (2013) [1]. У статті Полторака В.М. він розвінчує найбільші міфи, які є в уявленні як росіян, так і більшості українців (а особливо одеситів). Фактично, ця робота доповнює різноманітні публічні лекції як його самого, так й інших одеських істориків–краєзнавців [5]. У

статті А.В. Красножона зазначається про процес інтеграції Хаджибея у російську імперію та поступового метаморфозу його в Одесу, з супровідним утворенням міту про “заснування” [3]. У спільній праці одеських фахівців різних галузей наук та мистецтв — “Історія Одеси” у двох частинах — розглядається повна історія міста Одеси від первісних часів й до періоду сучасної України (2002) [2]. У праці “Хаджибей - Одеса та українське козацтво” спільними зусиллями одеських істориків було досліджено перші відомості про Одесу (Качібей), її подальше існування та зв’язки з українським козацтвом, а також подається переклад різних документів та відомостей, пов’язаних з вищезгаданими тематиками [6].

На офіційному рівні, дуже довгий час, заснування Одеси відзначалося 2 вересня 1794 року. Супроводжувалося це ще й іншими міфами, наприклад про те, що раніше тут нічого не було, а все з’явилося лише з приходом російської імперії [1]. Фактично цю дату запропонував одеський історик Аполлон Скальковський, при чому це твердження критикувалося його сучасниками за відсутність фактичного матеріалу, що підтверджував би дане твердження. Саме ця дата і цей рік є показовими саме в цьому міті, бо навіть назва — Одеса — вперше з’являється лише у 1795 році [1; 2; 3].

Першою писемною згадкою про поселення на теренах сучасної Одеси, стосується 1415 року, де згадується, що на Зелені свята польський король через королівський порт Качубієв (Kaczubueiow та інші варіації) відправляв до Константинополя зерно. Після цього періодично впливають відомості про це містечко до подальшого його захоплення Османською імперією. Після цього Одеса стає більш відомою (до 1795 року) як Хаджибей (Гаджибей, Аджибей) й майже весь час існує як маленьке місто з портом і лише у XVIII столітті починається відновлення минулих мурів [2; 3; 5; 6].

Вже після загарбання міста російською імперією місцеве населення нікуди не ділись, залишилися представники різних етносів, які жили й при турках, у місті та передмісті: греки, євреї, українці (козаки, чумаки та їх нащадки), молдавани, болгари та

гагаузи. Але, крім цього, почали оселятися іноземні та російські комерсанти, військові та держслужбовці [3; 6].

Фактично кажучи про цей міт, він навіть у кінці ХІХ сторіччя не набув такого сприйняття, бо навіть тоді казалось про приєднання Одеси, а не заснування, але остаточно набув стану константи вже за радянської влади. Саме розуміння міста [5], як такого, в якому певна промисловість та торгівля більше впливова за сільське господарство, й беручи європейську традицію рахування віку міст, — зрозуміла деяка безглуздість применшення віку Одеси та її історії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бевз Т. Історичні і соціокультурні засади політичної ідентичності міста Одеси. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України*. 2013. № 3 (65) С. 53-85
2. Історія Одеси : історично-краєзнавчі нариси. *Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Одеська обласна державна адміністрація, Одеська міська рада* / гол. редкол. В. Н. Станко. Одеса: Друк, 2002. 560 с.
3. Красножон А.В. Заснування Одеси в османському Хаджибеї. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. Вип. 1. Ч. 1. С. 27-32
4. Мовчан О.М. МІСТО . Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во "Наукова думка", 2009. 790 с.: іл. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Misto> (дата звернення: 24.03.2024)
5. Полторац В.М. Одеса, якої не було: 12 міфів про місто. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/12/13/162159/> [дата звернення: 24.03.2024]
6. Гончарук Т. Г., С.Б. Гуцалюк, І.В. Сапожников, Г.В. Сапожникова. Хаджибей - Одеса та українське козацтво (1475-

1797 роки) : до 210-ї річниці штурму Хаджибейського замку. *Одеса: облдержадмін., Одес. держ. наук. б-ка ім. М. Горького.* Одеса: ОКФА, 1999. 399 с.

УДК: 94(4)''0375/1492'':930.85

Кухта Вікторія Андріївна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Роль міфотворчості у сучасному сприйнятті скандинавського язичництва

Говорячи про питання міфотворчості у контексті сучасного світу, ми часто наділяємо це поняття виключно негативними рисами. Міфи спотворюють наше розуміння історії та сприйняття історичних фактів, нерідко носять характер пропаганди, покликаний підкреслити значущість одного народу над іншим. Але в той же час у міфотворчості можуть бути і позитивні риси, спрямовані на формування або підсилення національної свідомості народу або відродженні інтересу до його культурного надбання та традицій.

Сплеск інтересу до скандинавської міфології припав на ХІХ століття, коли ідеї національного відродження активно поширювалися у тому числі й на території скандинавських країн. Найповніше він проявився у фундаментальних роботах Фіннура Магнуссона, Якоба Грімма та ряду інших учених [6; 5], які намагалися проаналізувати роздрібнені свідчення скандинавської космогонії, богів та світу назагал. Вони дали відчутний поштовх поколінням майбутніх істориків та літературознавців, але також мали не менш відчутний вплив на суспільство загалом, викликавши інтерес до дослідження й відродження забутих і майже втрачених автентичних культур.

Тож тепер, звертаючи увагу на дослідження і розгляд релігійних вірувань середньовічних скандинавів, ми повсякчас зустрічаємося зі свідченнями сучасних неоязичників [1; 2], які намагаються відроджувати давній і майже забутий культ своїх предків.

Їхні інтерпретації функцій і рис маловідомих богів інколи доволі гармонійно вписуються у загальну картину наших знань про міфологічні уявлення скандинавів, і відділити сучасні трактування від реальних згадок у джерелах буває непросто [1].

Пов'язаний такий стан речей із низкою причин. Перш за все, звичайно, ми маємо лакуну в описі та структурі скандинавської міфології та пантеону. Дві міфологічні збірки, «Старша Едда» та «Молодша Едда» [3; 4], проливають доволі мало світла на складну систему світобудови та функціонування в них богів, зосереджуючи увагу лише на ключових фігурах, як-от Один, Тор, Локи та меншою мірою Фрейр і Фрея. Згадки про численних богів та богинь або уривчасті, або обмежуються лише їхніми іменами в загальному переліку [3, ст. 86-87], через що нам залишається лише здогадуватися про їхню роль і функції як у загальному пантеоні, так і в релігійних віруваннях загалом.

Скандинавське язичництво не зберегло до нашого часу чіткої обрядовості та формалізованості. Скандинавам загалом та ісландцям зокрема не була характерна розвинена храмова культура та наявність складної ритуалістики, які притаманні більшості релігій. Обрядовість носила більшою мірою домашній характер та ґрунтувалася на усній традиції, через що письмові свідчення, які дійшли до нашого часу, є неструктурованими та уривчастими. Це ускладнює поступовий повноцінний аналіз картини в цілому, залишаючи лакуни та простір для більшою або меншою мірою обґрунтованих інтерпретацій, якими сучасні послідовники такої традиції як асатру намагаються заповнити прогалини [1; 2].

Спроби переосмислення і структурування давньої релігії, на нашу думку, можуть також бути відповіддю на тенденції до пошуків і звернення до прагнення відродження національного минулого та утвердження національної ідентичності, збереження шляхом спроб відродження автентичних обрядів та вірувань і наділення їх новим сенсом певної національної унікальності. Адже скандинавам, зокрема ісландцям як головним хранителям щонайменше до XIII-XIV століття старих звичаїв і традицій, було характерне специфічне співіснування прийшлої, чужої та нової релігії християнства та місцевих культів і вірувань.

Неоязичницький погляд на скандинавську релігію та вірування цікавий своєю опозицією до розповсюдженого в історичній науці підходу оцінювати та аналізувати джерела через призму християнства [8]. Саги, скальдична поезія, еддичні пісні мають язичницьке коріння та походження, однак були записані через два-три століття після того, як Ісландія була хрещена. Проте основний зміст джерел, здається, доволі точно передає язичницьку епоху та її особливості, через що сучасні дослідники, досліджуючи тексти, шукають християнські впливи на форму й стиль письма, а також зосереджуючи увагу на пошуки контекстуальних збігів між деталями ісландської літератури та тенденціями літератури християнської [8].

Однак такий погляд на проблему взаємодії та співіснування двох культурно-релігійних систем є доволі вузьким. Використання анахронізмів та християнської термінології у мові текстів є неминучим, адже по-перше, час створення тексту в усній формі та час його запису розділяє від двох до чотирьох століть, а інколи й ще більше, якщо мова йде про легендарні чи міфологічні сюжети. По-друге, основними центрами створення манускриптів і кодексів були монастирі, й загалом саме поширення християнства сприяло розвитку писемної культури на території Ісландії. Контекстуальні співпадіння теж не завжди можуть бути навмисними й нести у собі приховані, зашифровані сенси. Схожість традиційних сюжетів з християнським легендаріумом може прослідковуватися не лише на прикладі скандинавських джерел, але й бути присутньою у фольклорних традиціях інших народів.

Хоча сучасні містико-окультні твори авторів-язичників доволі складно розглядати як повноцінні наукові дослідження, їхній погляд на інтерпретацію духовних образів богів чи релігійних символів, як-от Світове Дерево Ігдрасіль, може бути корисним як засіб абстрагування від суто християнської призми аналізу джерел та їхнього наповнення. Спроби сучасного переосмислення скандинавських язичницьких вірувань також сприяють посиленню інтересу до цієї тематики загалом, не лише популяризуючи її та посилюючи її позиції в культурному просторі, а й заохочуючи проведення нових досліджень із залученням новітніх підходів наукового осмислення.

Міфотворчість у відродженні місцевих традицій накладається на зростаючий інтерес до витоків релігійних практик, проявляється у сакральному містичному пошуку. Сучасні трактування, які не мають переконливих підтверджень як у письмових джерелах, так і археологічних знахідках, гармонійно вливаються та доповнюють автентичні свідчення, збережені крізь призму століть. Специфічність скандинавської традиції довгого співіснування християнства та язичництва допомогла набагато краще зберегти культурну пам'ять та схильність до відтворення місцевих вірувань.

Таким чином, міфотворення у питанні відродження та збереження скандинавської язичницької релігії має широкі перспективи. І хоча ми не можемо у повній мірі довіряти сучасним не науковим інтерпретаціям явищ і богів, залучення досвіду та оригінальних підходів неоязичників до сприйняття слабо висвітлених у джерелах аспектів може допомогти історикам реконструювати більш-менш автентичну картину вірувань середньовічних скандинавів та допомогти впровадити її і популяризувати у сучасному світі, тим самим зберігаючи унікальну культурну спадщину народів Північної Європи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Асвинн Ф. Руны и мистерии северных народов. URL: <https://www.e-reading-lib.com/book.php?book=110180>
2. Гундарссон К. Тевтонская магия. Магические и духовные практики германцев. 1990. 111 с.
3. Молодша Едда. Переклад В. Кривоноса, 2024. К: Видавництво Жупанського, 528 с.
4. Старша Едда. Переклад В. Кривоноса, 2022. К: Видавництво Жупанського, 496 с.
5. Grimm J. Deutsche Mythologie. 1835. Göttingen: In der Dieterichschen Buchhandlung, 935 S.
6. Magnússon F. Eddalæren og Dens Oprindelse. 1826. Copenhagen: Kongelig og Universitets-Bogtrykker, 358 s.

7. Schnurbein von S. Norse Revival: Transformations of Germanic Neopaganism. 2016. Brill, 418 p.
8. Turco J. Nets and Snares: The Loki of Snorri's Edda and the Christian Tradition. History of Religions. 2016, № 2. P. 198-231.

УДК: 94(477):930.85

Маліновський Роман Михайлович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Псевдоісторичність неоязичництва

Актуальність теми "Псевдоісторичність неоязичництва" визначається не лише наявністю численних прикладів цього явища в сучасному світі, а й через його вплив на культурні, соціальні та релігійні процеси. В епоху зростаючої глобалізації та швидких змін, реакція на сучасність часто виявляється у спробах повернутися до коренів, до вірменських вірувань і традицій, які відображають прагнення до ідентичності та самовизначення. Однак, варто пам'ятати, що ці спроби можуть приймати форму псевдоісторичних нітрів, вигадок та романтизацій, що ставить під сумнів об'єктивність історичних фактів і може призвести до перекручення історичної правди. Тому аналіз псевдоісторичності неоязичництва стає актуальним у контексті збереження історичної пам'яті, розуміння культурної динаміки та формування механізмів критичного мислення.

Мета дослідження полягає в розкритті та розумінні явища псевдоісторичності неоязичництва як важливого аспекту сучасної культурної динаміки. Це дослідження має на меті вивчення причин, механізмів та наслідків виникнення та поширення псевдної історичності в контексті неоязичницьких рухів. Крім того, воно ставить перед собою завдання проаналізувати роль та вплив псевдоісторичності на сучасне суспільство, культуру та ідентичність. Іншою важливою метою є розробка критеріїв оцінки достовірності історичних реконструкцій та інтерпретацій у контексті неоязичництва з метою визначення їхнього відношення до об'єктивної історичності. Нарешті, дослідження має на меті сприяти формуванню критичного мислення серед суспільства

щодо історичних та культурних нітрів, а також сприяти збереженню історичної пам'яті та культурної спадщини. Аналіз історіографії та джерельної бази є ключовим етапом дослідження псевдоісторичності неоязичництва. Зокрема, серед джерел можна визначити:

1. Етнографічні дослідження: Етнографічні студії різних регіонів і культур, які включають описи обрядів, вірувань та традицій, які відіграють роль у формуванні неоязичницьких рухів.

2. Історичні джерела: Історичні документи, археологічні знахідки та інші джерела, що свідчать про релігійні та культурні практики минулих епох, можуть допомогти в розумінні того, які елементи минулого використовуються в сучасних неоязичницьких рухах.

3. Аналіз текстів та символів: Дослідження текстів, які використовуються неоязичниками, таких як міфи, легенди, ритуали, а також символіка, може розкрити способи інтерпретації та використання історичних нітрів.

4. Соціологічні та антропологічні дослідження: Аналіз соціальних та культурних аспектів неоязичництва, включаючи його вплив на суспільство, може розкрити фактори, що сприяють поширенню псевдоісторичності.

Щодо історіографії, варто звернутися до робіт вчених, які вивчають неоязичництво, релігійну антропологію, культурні дослідження та історію релігій. Ретельний аналіз цих джерел допоможе скласти повну картину про поширення та природу псевдоісторичності в рамках неоязичницьких рухів.

Сучасне язичництво, яке також називають модерним язичництвом або неоязичництвом, уособлює сукупність духовних практик, що сформувалися під впливом давніх вірувань європейських та сусідніх суспільств до поширення християнства. Однак важливо зазначити, що, незважаючи на спільне історичне коріння, сучасні язичницькі групи демонструють значне розмаїття, їм бракує єдиного набору вірувань, ритуалів чи текстів. Науковці часто класифікують ці рухи як нові релігійні явища, інтерпретуючи їх або як сукупність окремих вірувань, або як різноманітні прояви в рамках ширшої язичницької концепції.

Прихильники спираються на різні джерела, включаючи дохристиянські звичаї, фольклор та антропологічні дослідження, причому деякі з них сприймають цілком сучасну духовність, тоді як інші прагнуть відродити давні традиції з різним ступенем автентичності. У сучасному язичництві існує цілий спектр підходів: з одного боку, це реконструктивістські рухи, які намагаються відтворити історичні язичницькі практики, такі як балтійське неоязичництво або язичництво, а з іншого рухи, такі як вікки та друїдизм, які поєднують елементи історичного язичництва з іншими духовними традиціями. Основні богословські теми серед сучасних язичників включають політеїзм, анімізм і пантеїзм, хоча є й ті, хто ідентифікує себе як атеїст або виступає за світське тлумачення язичницьких принципів.

Зв'язок між сучасним язичництвом і рухом Нью-Ейдж відзначають науковці, підкреслюючи як спільні характеристики, так і чіткі відмінності між цими двома течіями. Академічна галузь язичницьких досліджень почала формуватися в 1990-х роках, консолідуючи різні напрямки досліджень попередніх десятиліть.

Неоязичництво часто критикують за його псевдоісторичні елементи та суперечності з усталеною науковою історією з кількох причин:

Відсутність історичних доказів: Багато неоязичницьких вірувань ґрунтуються на міфах, легендах і реконструйованих ритуалах давніх культур. Хоча ці традиції можуть мати певне історичне підґрунтя, вони часто сильно романтизовані і їм бракує конкретних доказів на підтримку їхньої автентичності. Неоязичники часто вибирають елементи з різних історичних культур і часових періодів, змішуючи їх разом, щоб створити духовну практику, яка відповідає їхнім віруванням. Такий вибірковий підхід до історії ігнорує складності та нюанси стародавніх суспільств та їхніх релігійних практик.

Неоязичники часто інтерпретують стародавні символи, тексти та артефакти через сучасну призму, проектуючи власні вірування та цінності на історичні культури. Це може призвести до хибних інтерпретацій і нерозуміння первісного контексту, в якому ці символи використовувалися. Наукові дослідження, вклю-

чаючи археологію, антропологію та історію, надали вагомі докази про релігійні вірування та практики давніх культур. Однак неоязичники іноді ігнорують або вибірково інтерпретують ці докази відповідно до власного нарративу, що призводить до спотворення історичної реальності. Багато неоязичницьких традицій стверджують, що вони є прямим продовженням давніх релігійних практик, які нібито були придушені або викорінені християнством чи іншими монотеїстичними релігіями. Однак історична спадкоємність між давніми і сучасними язичницькими практиками часто є в кращому випадку нетривкою, зі значними розривами в культурному і релігійному розвитку протягом століть. Деякі неоязичницькі практики є цілком сучасними винаходами, що не мають майже ніякого відношення до історичної реальності. Ці "неотрадиції" можуть черпати натхнення з історичних джерел, але в кінцевому підсумку вони є витворами сучасної епохи, що відображають сучасні проблеми та ідеології, а не автентичні стародавні вірування. [1 с. 156]

Приклади з існуючих неоязичницьких культур:

Кельтський друїдизм: Багато неоязичників стверджують, що практикують відродження кельтського друїдизму, черпаючи натхнення з давньої кельтської культури. Однак більша частина того, що відомо про давніх друїдів, походить з класичних джерел, таких як "Записки про галльську війну" Юлій Цезар, і пізніших середньовічних текстів, які часто є упередженими або ненадійними. Сучасна концепція друїдизму перебуває під сильним впливом романтизованих вікторіанських інтерпретацій і не має прямого зв'язку з давніми практиками. [2 с. 267]

Скандинавська міфологія в Асатру: Асатру, відродження норвезького язичництва, часто містить в себе елементи норвезької міфології та символізму. Хоча існують історичні джерела, такі як ісландські саги та археологічні знахідки, які дають уявлення про нордичну релігію, сучасні практики Асатру часто прикрашають або переосмислюють ці джерела, щоб відповідати сучасним віруванням. Крім того, багато практик, пов'язаних з Асатру, таких як використання рун для ворожіння, мають мало історичного підґрунтя в давньоскандинавській культурі. [2 с. 274-280]

Поклоніння богиням: Деякі неоязичницькі традиції зосереджені на поклонінні універсальному образу богині, що часто асоціюється з родючістю, природою та жіночністю. Хоча поклоніння богиням має історичні прецеденти в стародавніх культурах, такі як поклоніння Ісіді в Стародавньому Єгипті або Афродіті в Стародавній Греції, сучасна інтерпретація єдиної фігури богині є спрощенням і об'єднанням різних історичних традицій.

Святкування літнього сонцестояння: Неоязиники часто святкують літнє сонцестояння як священне свято, спираючись на давні традиції поклоніння сонцю. Хоча літнє сонцестояння справді було важливою астрономічною подією в багатьох стародавніх культурах, сучасні святкування часто включають елементи з різних історичних традицій без урахування культурної специфіки чи точності. [3 с. 299-348]

Неоязичництво, як і будь-який релігійний чи духовний рух, не застраховане від впливу соціальних та політичних ідеологій, зокрема націоналізму та расизму. Хоча багато практиків неоязичництва сповідують принципи інклюзивності, екологізму та поваги до різноманітних культур, були випадки, коли націоналістичні та расистські переконання проникали в певні сегменти неоязичницької спільноти. Важливо зазначити, що ці погляди не є репрезентативними для всіх неоязичників, але, тим не менш, вони досить значущі, щоб заслуговувати на вивчення та критику. [4 с. 258-266]

Україна має багату культурну та релігійну спадщину, що має глибоке коріння у слов'янському язичництві. До поширення християнства в регіоні слов'янські племена сповідували політеїстичні вірування, зосереджені на природі, поклонінні предкам і місцевим божествам. Прийняття християнства, зокрема православ'я, спричинило значні зміни в українському релігійному та культурному ландшафті, що призвело до придушення та маргіналізації місцевих язичницьких традицій. Відродження слов'янського неоязичництва в Україні можна простежити ще з пізньорадянської доби, а після розпаду Радянського Союзу в 1991 році воно набрало обертів. З новознайденими свободами та відродженням інтересу до української національної ідентичності багато україн-

ців почали досліджувати та приймати своє дохристиянське коріння, в тому числі місцеві язичницькі вірування та практики. Слов'янське неоязичництво в Україні черпає натхнення з історичних джерел, таких як фольклор, міфологія та археологічні знахідки. Центральне місце у віруваннях рідновірів посідає шанобливе ставлення до природи, вшанування предків та місцевих духів, а також ритуали, спрямовані на сприяння гармонії та рівновазі у природному світі. Сакральні місця, такі як гаї, річки та пагорби, мають особливе значення, слугуючи місцями для ритуальних зібрань та святкувань.

Слов'янське неоязичництво в Україні стикається з викликами та суперечностями, включаючи скептицизм з боку основних релігійних інституцій та критику з боку деяких сегментів суспільства. Крім того, рух стикається з питаннями автентичності, оскільки реконструкція давніх язичницьких практик часто передбачає інтерпретацію та адаптацію на основі обмежених історичних джерел. [3 с. 299-348] [5]

Загалом, хоча неоязичництво може пропонувати духовне задоволення для своїх послідовників, його псевдоісторична природа та суперечності з усталеною науковою історією підривають його претензії на автентичність та історичну достовірність. Важливо підходити до неоязичницьких вірувань з критичним поглядом і розумінням складнощів історичних досліджень.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Scott Simpson. Modern Pagan and Native Faith Movements in Central and Eastern Europe [Електронний ресурс] / Scott Simpson, Kaarina Aitamurto // Journal of Religion in Europe. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://brill.com/view/journals/jre/8/2/article-p264_6.xml?ebody=previewpdf-96220.
2. RENÉ GRÜNDER. Neo-pagan Traditions in the 21st Century: Re-inventing Polytheism in a Polyvalent World-Culture [Електронний ресурс] / RENÉ GRÜNDER. – 2014.
- 3.Michael Strmiska. Modern Paganism in World Cultures: Comparative Perspectives [Електронний ресурс]

/ Michael Strmiska // Copyright. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=Q6jOEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Modern+paganism&ots=dL-2k690di&sig=5ddGmb8gVqyIzwM6d_IVz60aDlw&redir_esc=y#v=onepage&q=Modern%20paganism&f=false.

4. Ethan Doyle White. Northern Gods for Northern Folk: Racial Identity and Rightwing Ideology among Britain's Folkish Heathens [Електронний ресурс] / Ethan Doyle White // Journal of Religion in Europe. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://brill.com/view/journals/jre/10/3/article-p241_241.xml?

5. Оксана ТУПИК. НЕОЯЗИЧНИЦТВО В УКРАЇНІ [Електронний ресурс] / Оксана ТУПИК. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Tupyk_Oksana/Neoiazychnytstvo_v_Ukraini_na_prykladi_RUNViry_ta_Ridnoi_Viry.pdf?

УДК: 94(100):930.85

Шановалов Богдан Володимирович

Миколаївський національний університет імені В.О.
Сухомлинського

Функції та семантика історичних міфів у процесі формування національної ідентичності.

У контексті глобалізаційних процесів та культурної інтеграції питання формування й збереження національної ідентичності набуває особливої актуальності. Однією з ключових детермінант, що визначає специфіку етнокультурної самобутності народу, є історичні міфи. Ці наративні конструкти, поєднуючи реальні події з елементами художнього вимислу, віддзеркалюють світогляд, ментальність та систему цінностей певної спільноти [1, с. 19]. Більше того, історичні міфи виконують низку важливих функцій у процесі формування та підтримання національної ідентичності. Саме тому дослідження

їхньої семантики та ролі у конструюванні етнокультурної самобутності є надзвичайно актуальним питанням у сучасному гуманітарному дискурсі.

Перш ніж перейти до аналізу функцій і семантики історичних міфів у контексті національної ідентичності, необхідно з'ясувати саме визначення цього поняття. Історичний міф – це оповідь, що базується на реальних подіях чи постатях з минулого, проте містить елементи художнього вимислу, гіперболізації та ідеалізації [2, с. 37]. На відміну від історичної правди, міф не прагне відтворити події об'єктивно, а радше інтерпретує їх крізь призму світогляду, ментальності та ціннісної системи народу. Історичні міфи поєднують історичні факти з фольклорними мотивами, легендами, символізмом та архетипними образами, створюючи епічні наративи, що закарбовуються у колективній пам'яті нації [3, с. 62].

Семантика історичних міфів є багат шаровою та полісемантичною. Насамперед, вони відображають фундаментальні уявлення народу про світобудову, місце людини у Всесвіті, моральні та етичні настанови [4, с. 114]. Крізь призму історичних міфів проглядаються архетипні образи, що репрезентують колективне несвідоме етносу. Міфи також кодують культурні традиції, звичаї та обряди, що укорінені у глибинах народної пам'яті.

Символіка, закладена в історичних міфах, є потужним засобом самоідентифікації етнічної спільноти. Герої та події, описані в міфічних наративах, перетворюються на сакральні культурні коди, що згуртовують націю навколо спільних духовних першооснов [1, с. 23].

Важливим аспектом семантики історичних міфів є інтерпретація минулого з метою легітимізації сучасного політичного, соціального чи культурного дискурсу. Міфи часто використовуються для виправдання певних ідеологій, формування образу "іншого" чи обґрунтування територіальних претензій [5, с. 86].

Історичні міфи відіграють ключову роль у процесі формування та підтримання національної ідентичності, виконуючи низку важливих функцій:

1. Конструювання колективної пам'яті. Міфи акумулюють і транслюють історичний досвід нації, закарбовуючи у свідомості народу визначні події та постаті минулого [2, с. 51]. Вони формують спільну історичну *narratio*, що об'єднує етнічну спільноту навколо спільних культурних першоджерел.

2. Формування системи цінностей та ідеалів. Історичні міфи кодують фундаментальні моральні та етичні принципи народу, його ідеали та прагнення [4, с. 127]. Вони слугують дороговказом для наступних поколінь, транслюючи духовні настанови предків.

3. Легітимізація національного проекту. Міфічні наративи використовуються для обґрунтування права нації на самовизначення, незалежність чи окремішність [5, с. 93]. Часто вони апелюють до ідей спадкоємності, історичної справедливості та права на ту чи іншу територію.

4. Формування образу героя та ворога. У багатьох історичних міфах присутні яскраві образи героїв-захисників, що уособлюють кращі риси національного характеру, а також "чужинців" чи ворогів, що слугують втіленням загрози для етнічної спільноти [3, с. 77].

5. Сакралізація національної історії. Епічний характер міфів, їхня поетичність та символізм наділяють історію народу сакральним виміром, перетворюючи її на священну оповідь, що об'єднує націю [1, с. 27].

6. Консолідація етнічної єдності. Міфічні наративи підкреслюють спільне походження, культурну спадщину та долю, що згуртовує різні регіональні чи соціальні групи в єдину національну спільноту [2, с. 59].

7. Утвердження національної екзистенції. Історичні міфи слугують своєрідним онтологічним обґрунтуванням існування нації як самобутньої культурної одиниці, відмінної від інших етнічних спільнот [4, с. 141].

Серед основних функцій історичних міфів слід відзначити конструювання колективної пам'яті, формування системи цінностей та ідеалів, легітимізацію національного проекту, сакралізацію історії, консолідацію етнічної єдності та утвердження національної екзистенції [2, с. 64].

Водночас, історичні міфи не позбавлені суперечностей і дискусій, пов'язаних з питаннями об'єктивності, інструменталізації у політичних цілях, упередженості та співвідношення вимислу і реальності [6, с. 181].

Таким чином, вивчення функцій та семантики історичних міфів є важливим напрямком гуманітарних досліджень, що допомагає глибше зрозуміти процеси формування національної ідентичності та роль культурної спадщини у цьому контексті [1, с. 41]. Збалансований підхід, критичне осмислення міфічних наративів та діалог культур є запорукою збереження самобутності етнічних спільнот у сучасному глобалізованому світі [3, с. 102].

Список використаних джерел та літератури:

1. Smith, ED (1991). National Identity . University of Nevada Press.
2. Gellner, E. (1983). Nations and Nationalism . Cornell University Press.
3. Raudtorp, P. (2021). The Sociology of Myth and Ritual . Cambridge University Press.
4. Frye, N. (1957). Anatomy of Criticism: Four Essays . Princeton University Press.
5. Schaeffer, R. (2018). Mythomoteur: A Study of the Engines of Myth . University of Pennsylvania Press

СЕКЦІЯ 3: МІФИ У ВІЙСЬКОВІЙ ІСТОРІЇ

УДК: 94:355](100)

Блощинський Богдан Іванович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

«Шкідливі-ядерні» боєприпаси зі збідненим ураном.

Під час Другої світової війни основним типом боєприпасів були бронейні каліберні боєприпаси, тобто їх діаметр дорівнював діаметру ствола гармати. Проте зі збільшенням товщини броні та кутів її накладання виникли труднощі у пробиванні ворожих броньованих машин. Інженери розпочали розробку підкаліберних боєприпасів для подолання цих проблем.

Бронейний підкаліберний снаряд має конструктивну структуру, що включає сердечник, зазвичай виготовлений із твердих або важких сплавів, раніше для цього використовували вольфрам, зараз поширення набув збіднений уран. У період Другої світової війни в перших таких боєприпасах також використовувалися тверді сорти сталі. Щоб направляти снаряд через ствол гармати та утримувати порохові гази, сердечник оснащується легким каліберним провідним пристроєм або піддоном різної конструкції.

Перевага у бронепробитті виникає завдяки трьом ключовим факторам: великій швидкості руху, фізичним і хімічним властивостям матеріалу сердечника, а також мінімізації площі контакту з бронєю. Актуальним на зараз є оперені підкаліберні снаряди, розглядаючи їх конструкцію, сердечник являє собою видовжене стріловидне тіло з хвостовими стабілізаторами, себто оперенням. У військовому лексиконі такі снаряди отримали прізвисько «лом». [3]

Вольфрам є доволі дорогим металом, тож йому на зміну прийшов дешевший та ефективніший збіднений уран. Збіднений уран має вдвічі меншу радіоактивність, ніж природний уран, але таку саму високу щільність - значно більшу, ніж має свинець. Саме ця особливість й привернула увагу військових. [1]

При влучанні у броню на вельми високих швидкостях, урановий сердечник проявляє кращу ефективність, ніж вольфрамовий. Уламки уранового сердечника, що проникнули за броню всередину танка, зазвичай мають високу температуру і при контакті з паливом і пороховими зарядами утворюють пожежу.

Однак використання урану викликає багато запитань та спекуляцій. За роки використання ця тема утворила навколо себе цілу плеяду міфів. Особливо дана тема є актуальною з отриманням Збройними Силами України боєприпасів такого типу разом з британськими танками Challenger-2 та американськими M1A1 Abrams. Тиражуванню цієї теми посприяли російські пропагандистські ресурси.

Почати потрібно з того, що боєприпаси з збідненим ураном не мають жодного відношення до ядерної зброї: «Це звичайний тип боєприпасів, який використовується, зокрема, завдяки його бронейним можливостям», - Джон Кірбі, Координатор зі стратегічних комунікацій Ради національної безпеки США. [2]

Також тема «Балканського синдрому» знову піднялась в інформаційному полі. Вираз «Балканський синдром», ввели журналісти, щоб описати зареєстровані серед солдат НАТО випадки лейкемії - раку крові. Усі захворілі народилися і виростили в різних країнах Європи, але всі проходили службу на Балканах в 1999-2000 роках – під час та після конфлікту в Косово.

В той час бельгійські спеціалісти з ядерної безпеки заявили, що зв'язок між ураном і захворюваннями солдат на лейкемію є малоімовірним, і симптоми не відповідають звичайним. Такої ж думки притримались і німецькі експерти:

«Усі аналізи, взяті у 120 німецьких солдат, які служили в Косово як частина миротворчих сил, не відрізнялися від нормальних показників для цієї вікової групи» - зазначив Пауль Рот, професор медичної фізики, керівник групи незалежних експертів, які протягом понад року порівнювали вміст урану у сечі молодих людей, які протягом цього часу перебували в Німеччині, з аналогічними аналізами солдат, які працювали в Косово, наприклад, розбирали бронемашини, що були знищені снарядами зі збідненим ураном. [1]

У 2010 році комітет Європарламенту з охорони здоров'я зазначив, що вплив випромінювання від снарядів зі збідненим ураном є «дуже малим», навіть порівнюючи з природним випромінюванням урану, з яким ми зустрічаємось кожен день. Проте комітет рекомендував у регіонах де тривають бойові дії, уникати доступу населення до ураженої такою зброєю техніки та належним чином утилізувати її.[2]

МАГАТЕ ж стверджує, що залишки збідненого урану, що розсіялися в навколишньому середовищі, «не представляють радіологічної небезпеки для населення постраждалих регіонів». Однак вони також підкреслюють, що збіднений уран може бути небезпечним у випадку потрапляння його часток в організм. [5] Водночас, ми маємо ствердження, що під війни в Перській затоці, 33 солдати американської армії помилково опинилися під обстрілом власних сил, що вели вогонь снарядами з збідненими ураном. Лікарі заявляють, що всі вони живі і здорові, незважаючи на те, що в їхньому тілі знаходяться шматки уранової шрапнелі. [1]

7 вересня 2023 року на питання щодо шкідливості застосування таких боєприпасів відповідала й Заступниця прес-секретаря Пентагону Сабріна Сінгх, вона посилаючись на дослідження Центру з контролю та профілактики захворювань США, що немає доказів, що такі боєприпаси викликають рак. Вона припустила, що причиною роздмухування цієї теми є їх ефективність в боротьбі з ворожими танками. [6]

Варто відзначити, що у Радянському Союзі та Росії снаряди зі збідненим ураном також розроблялися і продовжують розроблятися з 1980-х років. Для танків сімейств Т-80 та Т-90 було розроблено снаряд ЗБМ59 «Свинець-1» з урановим сердечником. Ще одним поширеним танковим боєприпасом з застосуванням збідненого урану є ЗБМ32 «Вант».

Проте наразі немає підтверджених даних про те, що Збройні сили Російської Федерації використовують ці боєприпаси час війни проти України [4].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що боєприпаси з урановим сердечником виявляють більшу ефективність, ніж вольфрамові. Також можна ствердно говорити, що боєприпаси зі

збідненим ураном не мають жодного відношення до ядерної зброї. Дослідження та рекомендації вказують на невеликий вплив збідненого урану на здоров'я, проте підкреслюється необхідність обережного використання та утилізації цих боєприпасів. Американська влада стверджує про відсутність доказів щодо того, що боєприпаси зі збідненим ураном можуть викликати рак, а також відзначає їхню високу ефективність для пробиття броні. Тож можна говорити, що російську сторону лякає не вміст урану в самих боєприпасах, а їх здатність ефективно уражати російські танки та бронемашини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Агаев В. 18.01.2001 балканский синдром. *DW*. URL: <https://www.dw.com/ru/18012001-балканский-синдром/a-350347> (дата звернення: 20.03.2024).
2. Матвійчук Я. Снаряди зі збідненим ураном: чим вони допоможуть ЗСУ і чому Росія заявляє про «шкоду для здоров'я». *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/snaryady-zi-zbidnenym-uranom-mify-pravda/32583767.html> (дата звернення: 20.03.2024).
3. Петров Е. Підкаліберний бронебійний снаряд: історія з анатомією. *Ukrainian Military Pages*. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2021/04/lom.html> (дата звернення: 20.03.2024).
4. Україна отримає танкові снаряди зі збідненим ураном: що це таке і чи вони шкідливі. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-65029308> (дата звернення: 20.03.2024).
5. Центр протидії дезінформації. Як росія намагається посіяти паніку через снаряди зі збідненим ураном. *Армія FM*. URL: <https://www.armyfm.com.ua/ua/yak-rosiya-namagayetsya-posiyati-paniku-cherez-snaryadi-zi-zbidnenim-uranom/> (дата звернення: 20.03.2024).
6. Deputy pentagon press secretary sabrina singh holds a press briefing. *U.S. Department of defense*. 2023. URL: <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/351948>

5/deputy-pentagon-press-secretary-sabrina-singh-holds-a-press-briefing/ (date of access: 20.03.2024).

УДК: 94:354.1](100)”1939/1945”

Борсук Артур Сергійович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Доктрина Дуе як розвиток стратегії ведення бойових дій на прикладі Другої світової війни.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України у лютому 2022-го року призвело до розгортання активних бойових дій з залученням майже всіх наявних видів озброєння, окрім ядерних. Цим вторгненням росія показала всьому світу, що являє собою повномасштабна війна в сучасному світі, яка містила в собі варварські атаки російської армії цивільної інфраструктури та житлових районів, завдання значної шкоди промисловості та енергетиці України, знищення військових об'єктів тощо. До бойових дій армія росії залучила всі наявні роди військ, величезну кількість особового складу, танків, гармат, гелікоптерів та літаків, також були залучені сили, які входять у «ядерну тріаду» росії – стратегічна авіація. Стратегічна авіація стала важливим засобом впливу на бойові дії та безпосередньо на цивільне населення. Використовуючи старі стратегічні бомбардувальники виробництва 50-60-их років, але з новітнім озброєнням (мова про крилаті та балістичні ракети), росія завдає болючих ударів українській промисловості та цивільному населенню. Для формування розуміння стратегії використання стратегічної авіації у бойових діях, варто розглянути момент «з чого все починалось», а саме доктрину Джуліо Дуе та зрозуміти, як на прикладі Другої світової війни ця доктрина себе проявила.

Джуліо Дуе (1869-1930) був стратегом, який заснував теорію повітряної могутності. Винахід літака у 1903 році братами Райт змінив військову стратегію. Участь літаків у війні стала революцією у військовій стратегії; до винаходу літаків у війні домінувала сухопутна сила і невелика кількість морської сили.

Використання літаків називають революцією у військовій стратегії, тому що літаки діють у третьому вимірі. Третій вимір - це простір, що розширює сушу і море. Корисною тактикою в наземній війні були висота і швидкість польоту літака. Велика висота дозволяє легко побачити ворога і атакувати його. З високою швидкістю отримується ударна сила для раптових атак. Безмежність неба робила оборону майже неможливою, тому суть повітряної могутності полягала в нападі. Літаки можуть пролетіти над ворожими військами, щоб дістатися до тилу ворога і атакувати зі слабкої ділянки. Гвіліо Дугет - офіцер італійської армії. На той час військово-повітряні сили були частиною сухопутних військ. Дуе служив у повітряно-десантній дивізії італійської армії під час італійсько-турецької війни 1911 року. Він використав цей військовий досвід для розробки теорії функцій повітряного бою. У своїй книзі "Заповіді повітря" він стверджував, що державам необхідно мати повітряну міць. Повітряна міць була адекватною для здійснення першої атаки у війні.

Доктрина Дуе - це поняття, яке стало відомим завдяки італійському військовому стратегу Джуліо Дуе, який активно досліджував та розвивав теорію та методи ведення війни. Його внесок у стратегічну думку світу був особливо помітним у період Другої світової війни, коли його ідеї та принципи були впроваджені в практику військових операцій.

Дуе пише, що якщо раніше збройні сили країни склалися з армії (сухопутні війська) і флоту (військово-морські сили), то тепер вони повинні складатися з трьох основних компонентів - армії, флоту і авіації, причому через особливі властивості авіації, їй має належати верховенство. Однак, військове управління не повинно бути роз'єднаним як раніше. Фактично, ми мали дві світові війни - одна йшла на суші, інша на морі. Між собою вони були пов'язані мало. Тому й управління війною на морі та війною на суші здійснювали різні командувачі. Тепер же на чолі збройних сил має стояти єдиний командувач, який у мирний час визначатиме пріоритети розвитку кожного виду ЗС і, відповідно, справедливо розподілятиме кошти (фінансування). Цей командувач не повинен бути ні піхотинцем, ні моряком, ні

льотчиком за походженням. Найкраща кандидатура - це президент країни. У воєнний же час він має узгоджувати зусилля кожного виду ЗС.

У вступних статтях багатьох радянських військово-наукових монографій сорокових-п'ятдесятих років, завжди згадували про абсолютно невірну, докорінно хибну, спростовану подіями Другої світової війни теорію Дуе, намагалися штрикнути цього найтипівішого представника відсталого західної військової науки.

Здавалося б, що все це абсолютно справедливо. Дійсно, дуже багато основних постулатів його теорії не витримали перевірки часом і практикою кількох воєн ХХ століття, виявилися повністю невірними та помилковими. Але ось підійшов кінець ХХ століття, почалося ХХІ століття, і в низці випадків виявляється, що Дуе не був уже настільки беззастережно неправий, заявляючи, що війну загалом виграє потужна авіація, після чого на частку сухопутних військ залишається лише продефілювати підкореною країною урочистим маршем і поставити прапор перемоги в центрі ворожої столиці. Згадаймо авіавійну НАТО проти Югославії в березні-квітні 1999 року, американську операцію проти Іраку "Буря в пустелі" 1991 року, виграну фактично однією авіацією, розгром режиму талібів в Афганістані, війну США і Великої Британії проти режиму С. Хуссейна березня-квітня 2003 року.

Основними аспектами доктрини Дуе були інноваційні підходи до стратегії та тактики бойових дій, які він розглядав як невід'ємну частину успішного ведення війни. Його принципи зосереджувалися на використанні гнучких стратегій, підтриманні високого рівня мобільності та здатності до адаптації до змінних умов бойових дій. Джуліо Дуе вважав, що успіх у війні залежить від уміння швидко аналізувати та реагувати на ситуацію на полі бою, уникати передбачуваних шаблонів та використовувати неочікувані методи ведення бойових операцій.

Характеристику жорсткості стратегічної авіації Джуліо Дуе надав у своїй книзі «*The Command of The Air*», яку видав в 1927 році:

«Бо дитяцтвом було б віддаватися ілюзії: всі обмеження, всі міжнародні угоди, які можуть бути встановлені в мирний час, будуть зметені як сухе листя вітром війни. Той, хто воює не на життя, а на смерть, - а нині інакше не можна воювати, - має священне право користуватися всіма засобами, якими він володіє, щоб не загинути. Не можна кваліфікувати військові засоби як цивілізовані або варварські. Варварською буде війна, засоби ж, які в ній застосовують, можна відрізнити одні від інших лише за їхньою ефективністю, за їхньою міццю і за шкодою, яку вони можуть завдати противнику. А оскільки на війні необхідно завдати противнику максимальної шкоди, завжди застосовуватимуться засоби, найбільш придатні для цієї мети, якими б вони не були.

Божевільним, якщо не батьковбивцею, можна було б назвати того, хто примирився б із поразкою своєї країни, аби тільки не порушити формальних конвенцій, що обмежують не право вбивати й руйнувати, а способи руйнування і вбивства.

Обмеження, що нібито застосовуються до так званих варварських і жорстких військових засобів, являють собою лише демагогічне лицемірство міжнародного характеру...» [2. ст. 32]

Духе стверджував, що повітряні сили повинні бути використані до офіційного оголошення війни [3. Ст. 89]. Повітряна атака забезпечує швидку, рішучу і деморалізуючу перемогу, скорочуючи морську або сухопутну кампанію, яка потенційно може бути затяжною. Повітряні сили можуть використовуватись у всіх бойових функціях. Повітряні сили також використовуються для проведення бомбардувань стратегічних об'єктів противника. Духе вважає, що повітряні сили можуть розвіяти бойові наміри противника, якщо знищити його центр тяжіння (ЦТ). Літаки можуть атакувати ворожі ЦОГ у вигляді урядових центрів управління, військових центрів управління, національних виробничих центрів та інфраструктури мегаполісів. Якщо країна, яку атакують, має потужну систему протиповітряної оборони раннього попередження, літак не може бути впевненим у конкретній цілі. Духе передбачив, що майбутні війни ігноруватимуть різницю між цивільними і військовими, і що війни будуть виправдовувати бомбардування цивільних

цілей, оголошуючи тотальну війну. У майбутньому війна не буде пов'язана з поняттям цивілізованої поведінки на війні.

На підтримку своєї теорії про те, що війна виграється шляхом нейтралізації бажання ворожої країни чинити опір, найефективнішим способом є атака на місто. Дуе писав, що перемога посміхнеться тим, хто передбачає зміну характеру війни, а не тим, хто чекає, щоб пристосуватися, коли зміни відбудуться [2]. Дуе вважав, що така стратегія значно скоротить війну за рахунок мінімізації військових втрат, оскільки ворожі країни будуть змушені швидше капітулювати. Дуе стверджував, що держава повинна створити незалежні військово-повітряні сили, відокремлені від інших збройних сил. Згідно з теорією військово-повітряних сил Дуе, цю доктрину можна розбити на три ключові пункти, які можна скорочено викласти наступним чином: (1) Для забезпечення перемоги необхідно завоювати повітря і командувати ним, щоб отримати повітряну перевагу; (2) перевага швидкості і висоти на тривимірній арені повітряної війни унеможливила вжиття оборонних заходів проти наступальної повітряної стратегії для придушення ППО противника; (3) повітряна сила повинна застосовуватися проти центру тяжіння противника або життєво важливого центру противника, центрів населення, уряду і національної промисловості противника як центру тяжіння противника [5].

У контексті Другої світової війни, доктрина Дуе знайшла своє застосування у стратегіях кількох країн, зокрема Італії та Німеччини. Наприклад, німецькі війська використовували принципи мобільності та несподіваності в битвах, особливо у відкритій фазі війни. У багатьох випадках вони вдало використовували блискавичні військові операції, такі як блицкриг, для стрімкого переваження над противником.

Однак, слід відзначити, що доктрина Дуе не була бездоганною і не завжди приносила бажані результати. Деякі стратегії, базовані на цій доктрині, можуть бути ризикованими та вимагати значних ресурсів та координації для успішної реалізації.

«Справедливі тільки ті 281 війни, без яких не обійтись, і зброя рятівна, коли без неї немає надії». [1. Ст. 280-281]

Така загалом і в цілому доктрина Дуе. У тридцяті роки праці Дуе були ніби центром кристалізації в суперечках про роль і місце авіації в майбутній війні, про співвідношення видів збройних сил і ступінь їхнього впливу на перебіг битв і воєн. У жодній країні ідеї Дуе не були прийняті за основу будівництва збройних сил і авіації, і в жодній країні не були здійснені в більш-менш повному і закінченому вигляді. Але безсумнівно, що його погляди більшою чи меншою мірою вплинули на уми воєначальників усіх країн і багатьма арміями його ідеї частково здійснювалися.

Для прикладу варто згадати "битву за Англію", коли через низку причин німці не могли здійснити вторгнення до Великої Британії (погода, сила англійського флоту тощо), і завдання перемоги над англійцями (ну, чи хоча б створення реальних передумов для перемоги) поклали на Люфтваффе.

З 1.07.1940 по 6.10.1940 р. німці здійснили 9700 денних і 7150 нічних вильотів бомбардувальників. Тільки в одному нальоті на Ковентрі 14 листопада брало участь 437 бомбардувальників, які скинули 394 тонни фугасних і 56 тонн запалювальних авіабомб, що в рази перевищує розрахункові дані Дуе. Однак, у повному протиріччі з доктриною Дуе англійці створили потужну винищувальну авіацію. Втративши 507 літаків вдень і 36 вночі, німці були змушені відмовитися від цієї ідеї.

Вдруге, хоча і в обмежених масштабах, німці намагалися відповідно до ідей Дуе розбомбити Москву і Ленінград у 1941 році. І знову, напорюючись на потужну зенітну артилерію і легкі винищувачі, німці зазнали краху.

Але, можливо, причина неуспіху німців криється в тому, що вони не створили достатньо потужної стратегічної авіації і намагалися домогтися перемоги недостатніми авіаційними силами? Адже Дуе писав про те, що повітряний флот має бути надпотужним.

Добре, візьмемо величезні за своєю силою, кількістю літаків і масою скинутих бомб нальоти англійської та американської авіації на Німеччину, коли по тисячі й більше літаків протягом ночі бомбили одне місто. Так були повністю зруйновані Гамбург, Лейпциг, Кіль. За одне нічне бомбардування в Дрездені загинуло

більше німців, ніж японців у Хіросімі та Нагасакі разом узятих. Чи зламало це моральний дух німців? Не схоже. Обсяг військового виробництва в Німеччині зростав аж до січня 1945 р. Чи зажадали німці від Гітлера капітуляції? Ні. Билися до останнього.

Ще однією великою спробою вирішити результат війни силами авіації були бомбардування Північного В'єтнаму наприкінці шістдесятих - початку сімдесятих років. Однак в'єтнамці створили найпотужнішу систему ППО і, втративши понад три тисячі літаків, американці були змушені відступити.

У підсумку, доктрина Дуе представляє важливий етап у розвитку стратегічної думки у сфері військового мистецтва. Її вплив на стратегічні рішення під час Другої світової війни підкреслює важливість гнучкості, мобільності та нестандартних підходів у веденні військових операцій. Однак для успішної реалізації таких стратегій необхідна висока кваліфікація командування, координація різних військових гілок та адаптація до змінних обставин на полі бою.

Список використаних джерел та літератури:

1. Макіавеллі Н. Історія Флоренції. Державець / пер. Є. Тарнавський. Харків : Фоліо, 2021. 608 с.
2. Douhet, (1927) *The Command of The Air*.
3. Douhet, G. (2019). *The command of the Air* (D. Ferrari (ed.)). Air University Press
4. E. Warner, (Princeton: Princeton University Press, 1973), "Douhet, Mitchell, Seversky: Theories of Air Warfare," in *Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler*, ed. Edward Mead Earle, Gordon Alexander Craig, and Felix Gilbert, 489.
5. Winn, G. C. (1991). Douhet: Still relevant today.
6. T. Hippler, (New York: Cambridge University Press, 2013). *Bombing the People: Giulio Douhet and the Foundations of Air-power Strategy, 1884-1939*.
7. Mendelsohn, Smith and Weingart (1988), *Science, Technology and the Military*; Volume XII, 243-288.

8. Creveld, (2009). The Rise and Decline of the State. Sandler, Hartley (1995). Handbook of Defense Economics: Defense in a Globalized World.

УДК: 94:355](477)''1939/1945''

Гмиря Анна Сергіївна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Дискредитація військовополонених у СРСР: українські військовополонені в Другій світовій війні

З початку Другої світової війни радянське суспільство почало змінюватись, у його структурі актуалізувались такі категорії людей як військові, а згодом – і військовополонені. Подібні зміни пережило і українське суспільство у зв'язку з російсько-українською війною, що триває з 2014 р., тому перегляд питання радянських військовополонених, серед яких були й українці, виходить на новий рівень важливості. Сучасне покоління має прорефлексувати тему полону, адже для народжених у першій пол. ХХ ст. полон – це клеймо, а так не повинно бути.

Справа в тому, що радянська влада позитивно ставилась до людини в армії, поки та перебувала в категорії «військовий», але як тільки вона набувала статус «військовополоненого», від неї відхрещувались. Це робилось по-різному, з одного боку, за рахунок табування теми, а з іншого – через демонізацію тих, хто потрапив у полон. Як писав Г. Донський, у СРСР заборонялось говорити про радянських військовополонених, «їх просто нема і бути не може», а якщо жменька таких знайдеться, то «це не полонені, це зрадники Батьківщини» [1, с. 202]. Таке ставлення до радянських військовополонених культивувалось на державному рівні: Державний комітет охорони СРСР закликав командирів і політробітників дисциплінувати і мотивували солдат, щоб вони «не давали панікерам, боягузам і дезертирам ганьбити великий прапор Червоної Армії», натомість розправлялись «з ними, як з порушниками присяги і зрадниками Батьківщини» [3, с. 47].

Як би совєти не заперечували факт наявності полонених з їхнього боку, як би не підмінювали поняття «військовополонений» і «зрадник», радянські військовополонені були і їх число сягало декількох мільйонів. Станом на 1941 р. таких налічувалось близько 3-х млн., згідно з російськими даними, загалом було близько 4,5 млн. радянських військовополонених, а згідно з німецькими – 5, 2 млн. [3, с. 46;1, с. 203]. Точне число радянських військовополонених ще не встановлено, що зумовлено особливістю джерельної бази (дані або відсутні, або неточні) і різними методами підрахунку. Так само неточне загальне число німецьких таборів, створених у Німеччині й на окупованих територіях, за одним з підрахунків, їхнє число сягало 22 тис. [8, с. 496]

Перед тим, як потрапити в один з таких таборів, полонені проходили обшук і допит, німці мали «відібрати всі папери, включно із записками, листами...відокремити офіцерів від інших... поділити військовополонених на невеликі групи» [5, с. 197]. Після чого військовополонених відправляли до пунктів збору поблизу лінії фронту, звідти – до транзитних таборів («дулагів»), де червоноармійців розподіляли по стаціонарних таборах: рядових та сержантів в одні («шталаги»), офіцерів в інші («офлаги»). Цей процес супроводжувався фізичним і психологічним тиском на радянських військовополонених з боку німців. Їх морили голодом, змушували марширувати по 50-60 км. за добу, били [5, с. 197]. «Тебе били?» спитав один військовополонений, Андрій Пирогов, іншого. «Агітували... Але я виявився неосвіченою скотиною, мичав, прикидався ідіотом», - сказав той. «І мене агітували, і мої бока відчули міць німецького чобота», - подумав Андрій [7, с. 37].

Становище військовополонених ще більше ускладнювалось за рахунок антисанітарних умов у таборах та силових навантажень. «Нас заїдають воші, поліцаї б'ють за найменшу провину. На додачу – щоденна виснажлива робота» [7, с. 41]. Роботу давали відповідно до потреб німців, іноді враховуючи уміння і можливості військовополонених. Щоб підібрати роботу, «полонених сортували по росту, по вазі і віку, оглядали зі всіх боків, змушували відкривати рот, піднімати ввєрх руки,

присідати, ставати на носочки» [7, с. 70]. Після чого кожного з них «сфотографували в анфас і профіль, зняли відбитки пальків і заповнили особисті карточки» [7, с. 70]. Якщо червоноармійця визнали придатним, як було в більшості випадків, його відправляли, наприклад, копати землю, рубати дерева, займатись столярством, працювати в шахті, готувати на кухні, ремонтувати дороги, залізничні колії та ін. Якщо людина була у віці або настільки ослабла, що навіть німці це визнавали, її працевлаштовували у німецьких поміщиків. Така доля спіткала Гаврила Кириловича Мелащенко (1911-1992 рр.), родича авторки тез. Згідно з словами Валентини Анисаївни Мелащенко (нар. 1942 р.), яка була невісткою Гаврила, спочатку він воював у фінляндській війні, потім його призвали воювати з німцями, а вони «десь у Білорусії їх узяли у плен і пригнали... І їх там сортирували, в Освенциум негодних цих... палить, і він був туди призначений, а тоді його... А ходив ще він, ходив, дак його, тіх, що ходили, їх в Освенциум може і не дуже [відправляли], бо їх же це палить туда. О, і його оставили там, у тому плену і їх... ну, перегнали уже в Німеччину» [9]. Певний час Гаврило працював у німецькому таборі, «там [військовополонені] копали траншеї у болоті, дак [Гаврило Кирилович] каже з нами не щитались як із людьми, а... били, катували, отаке» [9]. Згодом йому дали роботу відповідно до його умінь. «Там запрашували шо хто шо вміє, ну, а і він сказав шо він із села вміє коло коней, коло корів», тому його найняла якась німкеня, родичі якої воювали проти советів. Разом з тим, «вона всьо равно відносилася до... ну, до полонених оце ціх харашо, так батько [зять] виражався, шо вона була людина, ну, з хорошими жилками і ото він там був, у неї працював» [9].

Коли Гаврило почав працювати на конюшні, німкеня «приказала, щоб він зразу не наївся овса, бо овес давали коням, а він же голодний. Значить вона почала йому давати, там, їсти варене поскільки і його отгодувала», згадувала Валентина Анисаївна [9]. Харчі були справжньою проблемою в таборах, наприклад, у таборі під Хмельницьким щоденний раціон Володимира Бондарця складався з 200 г. «гречкового хліба, замішаного на перловій ржаній муці, і літра баланди – варива з

бурякового бадилля і неминої гнилої картоплі» [2, с. 27]. Подібним чином Андрій Пирогов на шляху до табору у Штаргардті перебивався півлітром ерзац-кави зранку, т. зв. «бурдою» і куском хліба в обід. Хоч хліб не смакував, «ми проковтували його одним духом... Нехай хліб з тирсою, з чим-завгодно, - більше б» [7, с. 55]. Заради добавки полонені віддавали годинники, шкіряні пояси, бритви, зажигалки, бувало цигарки, що були на вагу золота. Тому, коли у червні 1942 р., українським військовополоненим дозволили раз на місяць писати до родичів, що перебувають на окупованій німцями території, вони часто запрошували цигарок [6, с. 2]. Навіть колишні червоноармійці, що стали працювати на німців, потребували цигарок. Тому в листі від 6 вересня 1943 р. Леонід Залозний, що перебував у Норвезькому таборі (Saudasjøen), просив батька (с. Мельники, Іракліївський район Полтавської обл.) «щоб ви, як можна скоріш вислали хорошого табаку, хоч я правда й не курю, а все таки вишліть бо тут у кого табак то у того й хліб і масло і уся усячи[на]...Ще раз папаша я вас буду просить, щоб ви як найскоріше сполнили має прохання» [4, с. 14]. До цього Леонід 4 рази писав додому, отримавши лише одну відповідь, невідомо, чи відповів батько на цей лист. Тоді як Василь Дубенець писав батьку, «що я од вас получив 3 пакети табаку за які я вам очень і очень благодарю. Я вам Отец дякую, що ви не пощитались з трудом і ето зделали» [4, с. 12]. Про цінність цигарок більше дізнаємось з листа земляка і однофамільця Леоніда Антона, він пише: «дуже дорогий табак, 2 або 3 кр. 1 цигарка. За табак можна купити новий костюм нинадіваний 250 і 300 крон у норвегів», тоді як він отримував від 80 до 113 кр. [4, с. 13].

Колишні червоноармійці розуміли, що краще б їхні земляки не знали, на кого вони тепер працюють [4, с. 27]. Разом з тим, більшість дуже хотіла повернутись на Батьківщину, «побуть на Україні, а тоді хоч і в прірво» [4, с. 1]. Проте очікування тих, хто все-таки зміг повернутись на Батьківщину, не здійснились. Їх зустрічали як зрадників, змушували проходити тривалі перевірки. За результатом перевірок, більшість поверталась у СРСР, проте вони вже не могли повернутись до звичного життя. На них і їхні сім'ї лягала тінь «зрадників». Наприклад, коли

Гаврило Мелащенко повернувся з Німеччини, у нього відмовили ноги, а йому відмовили в лікуванні і в наданні інвалідності через те, що він був у полоні. У 1956 р. питання військовополонених було переглянуте, їх подвиги були визнані.

Отже, через держ. повістку, що виставляла радянських військовополонених «зрадниками Батьківщини», після пережитого в полоні – фізичного і психологічного насилля – українці, яким вдалось повернутись, стали маргінальним елементом у суспільстві, який демонізували і обмежували у правах через факт перебування у полоні. Таке поводження з військовими неприпустиме, тому сучасним українцям важливо прорефлексувати питання військового полону в минулому, щоб більше емпатувати українським військовополоненим російсько-української війни і створити для них комфортніші умови в суспільстві.

Список використаних джерел і літератури:

1. Баришполець М. «Довга дорога додому»: доля радянських військовополонених у спогадах. *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей*, 2016. № 18. С. 200- 223.
2. Бондарец В. И. Военнопленные. Записки капитана. М.: Молодая гвардия, 1960. С. 287.
3. Военно-исторический журнал. 1992. № 1. С. 151.
4. Державний архів Черкаської області. Ф. Р-2483. Оп. 1. Спр. 1. л. 52.
5. М. В. Коваль. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945 рр.). Київ: Альтернативи, 1999. 335 с. : іл.
6. Нова доба (Бердичів), №69 (132), середа, 3 червня, 1942. С. 4.
7. Пирогов А. И. Этого забыть нельзя. Воспоминания бывшего военнопленного. Лит. запись А. Ключника. Изд. 2-е, испр. и доп. Одесса, 1962. 240 с.
8. Россия и СССР в войнах XX века. Книга потерь. Г. Ф. Кривошеев, В. М. Андроников, П. Д. Буриков и др. М.: Вече, 2010. 624 с.
9. Спогади Мелащенко В. А., м. Варва Прилуцького району Чернігівської області, записані 27.02.2024

УДК: 94:355](47+57)”1939/1945”

Короневська Любов Олександрівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Розвінчання міфу про Георгія Жукова: не Маршал Перемоги, а Маршал-Катафалк

Повномасштабна війна рф проти України вкотре довела гостру необхідність “ментальної деокупації” України, тобто звільнення від насильницьки насаджених імперією нарративів, покликаних укріплювати віру в її велич і підтримувати її владу. Розуміння основ російської історичної міфотворчості дає можливість проаналізувати так звані «духовні скрепи» російського суспільства, тобто основні засади їхньої ментальності. Одним із ключових її елементів є культ победобесія, на якому ґрунтується шовінізм, ксенофобія і надвисокий ступінь мілітаризації сучасного російського суспільства. Історик Олександр Зінченко називає це «Великим Мітом Великої Вітчизняної Війни», і зазначає, що він, у свою чергу, сконструйований із багатьох інших взаємопов’язаних міфів. [3, с. 8] Це, безумовно, міфи про російський народ-одноосібного переможця над нацизмом, міфи про Комуністичну партію як рушійну силу перемоги, і, не в останню чергу, міф про Жукова як про “Маршала Перемоги”. І саме він має безпосередній зв’язок із сучасними традиціями російської армії.

У ході широкомасштабного наступу російських окупаційних військ у 2022 році, багато людей по всьому світу були шоковані не тільки самим фактом військового вторгнення в суверенну державу, але й рівнем відсталості росіян у плануванні цієї наступальної операції та жорстокістю і застарілістю тих методів, якими послуговувалося командування зс рф. Кількісне переважання військ у декілька разів все одно не забезпечило росіянам досягнення всіх поставлених цілей, і на більшості напрямків вони були відбиті та зазнали значних втрат. Утім, тактика «м’ясних штурмів» та намагання кількістю перевершити

якість з'явилась у зс рф зовсім не вчора, а її коріння сягає одного з ключових міфів російського псевдоісторичного дискурсу – того самого міфу про маршала Жукова.

Георгій Костянтинівич Жуков – радянський полководець, який під час Другої Світової Війни послідовно обіймав посади начальника радянського Генерального штабу, командував фронтом, був членом Ставки Верховного Головнокомандування, і Заступником Верховного Головнокомандувача ЗС СРСР. Жуков – кавалер 2 орденів «Перемога» і 4 рази Герой Радянського Союзу. У населених пунктах рф більше 190 вулиць, проспектів і площ названі на його честь, і майже щорічно маршалу відкриваються пам'ятники, меморіальні дошки, його іменем називаються навчальні заклади тощо. На його честь в рф у 1994 році запровадили Медаль Жукова та Орден Жукова. Дослідник С. Грабовський зазначає, що культ Жукова є однією з головних особливостей російського неототалітаризму. [4] Навіть в Україні, у Харкові, пам'ятник цьому діячу демонтували тільки в 2022 році. До цього місцеві активісти націоналістичних організацій мали конфлікт з місцевою владою в 2019 році, адже вони демонтували монумент за власної ініціативи, а місцева влада його відновила. “Маршал Перемоги” – така характеристика пов'язана із Г. К. Жуковим у свідомості багатьох людей. Але не всі сходяться у таких позитивних оцінках. Відомо, що серед тогочасних армійців Жуков був прозваний маршалом-м'ясником і маршалом-катафалком, сучасники часто різко його критикували. Тож якою справді була діяльність маршала Георгія Жукова?

Маршал СРСР та уродженець України Андрій Єрмоменко писав: «жуков, цей узурпатор і грубіян ... людина страшна й недалеко. Вищої марки кар'єрист... жуковське оперативне мистецтво — це перевага у силах у 5–6 разів, інакше він не буде братися за справу, він не вміє воювати не кількістю, і на крові будує собі кар'єру». [4] Герой України, учасник ДСВ дисидент Левко Лук'яненко писав також про шовіністичне ставлення Жукова до українців. Отже, розглянемо, які аспекти біографії діяча переважають насправді.

Перший і головний аспект діяльності маршала, за який його найбільше критикують – це абсолютне нехтування життям і здоров'ям своїх підлеглих та планування операцій суто на основі кількісної переваги. Найбільш характерним для нього був підхід “будь-якою ціною”, що підтверджується спогадами багатьох сучасників, та величезними втратами радянської армії під командуванням Жукова. Історик Р. Пилявець наводить наступні факти: “З жовтня 1941 до серпня 1942 року Жуков командував військами Західного фронту. 1942 рік виявився роком жорстоких поразок і величезних втрат ... безперервні наступальні операції ... завершувалися невдачею чи провалом ... Загальні втрати у Ржевсько-В'яземській операції склали близько 777 тисяч осіб – майже 75% від чисельності військ до початку операції”. [7, с. 233] Вже згаданий Л. Лук'яненко згадує особливе нехтування Жукова життями українців, і залучення до бойових дій без жодної попередньої підготовки: “Командуючи обороною Москви восени 1941 року, Жуков наказав кинути у німецький прорив 179 тисяч «ополченцев» — учителів, інженерів, учених, щойно вивезених під конвоєм з України. Саме тут стався випадок, що шокував увесь світ: 1 гвинтівка та 1 комплект набоїв на 5 осіб і 1 граната на трьох. У тому «бою» загинув Ю. Кондратюк, який розробив програму польоту на Місяць, здійснену згодом США ... 19 грудня 1941 року Жуков послав проти танків 3 кавалерійські дивізії, набрані з селян Кубані і України. Весь корпус було знищено за кілька годин”. [5] Немає точних доказів того, що саме Жукову належало висловлювання “баби народять ще”, але його діяння точно відповідали цьому принципу.

Все це не дивує, якщо знати трохи більше деталей з особистої біографії Жукова. Це не лише відсутність хисту до військової справи, але й украй низький рівень особистої культури та якостей. Це важко уявити, але посади такого високого рівня обіймала людина лише з 4 класами школи та закінченими кавалерійськими курсами командирів. [7, с. 232] Тому він не мав жодних здібностей до військового планування, що абсолютно показала трагедія 1941 року. Військова кар'єра Жукова почалась із мобілізації до російської імператорської армії

в 1915 році, влітку 1918 року Жуков пішов добровольцем до більшовицьких банд, де відзначився “талантом карателя”.[2] 1922 року придушував селянське повстання у Тамбовській губернії, і отримав орден червоного прапора, після чого військова кар’єра Жукова пішла вгору. Жорстокість охоплювала всі сфери життя діяча: донька генерала Ватутіна писала, що “ледь не збожеволіла, коли побачила, як Жуков бив ногами свого водія”. [5] Безумовно, жодне з таких порушень і злочинів Жукова не було офіційно зафіксовано, і тим паче, не могло йти мови про будь-яку відповідальність за них.

Окремою сторінкою біографії Георгія Жукова є його неадекватна амбіційність, жага до збагачення та слави, що сповна виявилось під час наступу на Берлін. Він щодня втрачав понад 15 тисяч військових, майже 90 танків і 40 літаків для того, щоб зайти в Берлін раніше за союзників. [7, с. 234] Р. Пилявець зазначає, що ця операція була безпрецедентною за своїми масштабами та швидкістю, але це коштувало втрат 352 тисяч осіб лише за офіційними даними, що порівнюється лише з Курською битвою. Маршал Жуков, відомий як “Маршал Перемоги”, не надто переймався збереженням життів своїх солдатів, адже його цікавили інші справи – мародерство. Пізніше міністр Збройних сил Булганін звернувся до Сталіна з доповідною запискою, в якій зазначалося, що біля Ковеля було затримано сім вагонів з 85 ящиками меблів. Після перевірки документації з’ясувалося, що це майно належить маршалу Жукову. У постанові Політбюро ЦК ВКП(б) №61/84 було зафіксовано значні зловживання з боку Жукова та його участь у мародерстві. Було встановлено, що Жуков привласнив до 70 золотих предметів, понад 740 одиниць срібного посуду та столового срібла, понад 3700 метрів вовни, шовку, оксамиту, парчі та інших коштовних тканин, а також інші цінні речі.[6] «Трофейное дело» завершилося лише тим, що Жукова перевели в командування “меншого” військового округу.

Як створювався культ цієї некомпетентної, жорстокої, аморальної людини? Очевидно, величезну роль у цьому зіграла прихильність особисто Сталіна до Жукова та всі ті звання і нагороди, які так званий вождь давав йому. Безумовно, Жуков

стовідсотково вписується у сталінську парадигму тоталітаризму, жорстокості, бруталізму, переважання кількості над якістю та абсолютного нехтування правами людини. Але сам же сталін Наказом Міністра ЗС СРСР від 9 червня 1946 року відсторонив Жукова від керівних посад, офіційно мотивуючи це тим, що Жуков «утратив всяку скромність», «висловлював невдоволення рішеннями командування», привласнював собі заслуги навіть у тих операціях, до керування якими не мав відношення. Звинувачувався Жуков також і в тому, що «намагався гуртувати навколо себе незадоволених, неуспішних, відсторонених від роботи начальників». [9] Насправді не важко зрозуміти, що Сталін, концентрація влади якого була дуже високою, бачив у Жукові загрозу для свого авторитету. Це зрозуміло: у підпорядкуванні Жукова була армія, і солдати, яких би підганяв страх перед Жуковим і своїми командирами, могли б дійсно погодитися на змову і повстання проти Сталіна.

Не секрет також і те, що Сталін дуже ревниво ставився до слави і бажав забрати всі лаври перемоги собі — у кращих російських традиціях, хоча весь цивілізований світ розуміє, що перемога здобута зусиллями і жертвами всієї антигітлерівської коаліції, а не одного тільки радянського союзу, російського народу, і тим паче Жукова або Сталіна. Боявся «популярності» Жукова і Нікіта Хрущов, який підозрював його в задумі перевороту. [10] Історики сходяться на думці, що культ “маршала Перемоги” сформувався за брежнєвського правління, зокрема тоді, коли в 1969 році вийшли у світ його “Спогади та роздуми”. Але справа далеко не тільки в радянських догмах. Вже у російській федерації в 1994 році запровадили орден Жукова, а за рік в центрі москви встановили його бронзову скульптуру. Історик В. Гриневич пояснює, що це не дивно: “... в період ... кінця Єльцина і після Єльцина — починається відновлення реваншистських сил у Росії. На цій хвилі після розвалу Радянського Союзу, коли імперській свідомості було завдано величезної шкоди, починають виношуватися реваншистські плани”. [8] У російському псевдонауковому середовищі зараз практично неможливо натрапити на будь-яку форму негативної

оцінки Жукова, і це вкотре окреслює ту світоглядну прірву, яка існує між рф і всім цивілізованим світом.

Культ Жукова і задані ним традиції чудово пояснює все, що зараз побутує у збройних силах рф: абсолютне нехтування життям людини, намагання перевершити кількістю при очевидно низькій якості, повна моральна деградація, жахаюча жорстокість і мародерство. Маршали-катафалки ще довго будуть нормою для росіян, допоки вони, наче зазомбовані, виконуватимуть їхні накази, йдучи по трупах своїх же “сограждан”. М’ясні штурми слабо підготовлених мобілізованих громадян рф дуже добре показали, як “друга армія світу” воює за примхи свого диктатора. До того ж, до лав російської армії знову цинічно мобілізують українців з окупованих територій, не кажучи вже про поневолені імперією народи. 15 червня 2022 Путін, який вже неприховано наслідує Сталіна, відзначив орденом Жукова танкістів, які здійснювали воєнні злочини у Богданівці на Київщині. [2] Але ми чудово знаємо, як закінчують диктатори, і знаємо, що історія – це найкраща вчителька справедливості. Наша ж задача, спільно з усім цивілізованим світом – наблизити в часі момент цієї справедливості та зробити цей урок якомога більш повчальним для всього російського народу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Eisenhower D. D. Crusade in Europe. Heinemann, 1948. 582 p. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.208955/page/n557/mode/2up> (date of access: 19.03.2024).
2. Букет Є. Мундири в крові: «маршал-катафалк» георгій жуков. *АрміяInform – Інформаційне агентство АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/11/24/mundyry-v-krovi-marshal-katafalk-georgij-zhukov/> (дата звернення: 23.03.2024).
3. Війна і міф. Невідома Друга Світова / ред.: О. Зінченко, В. В'ятрович, М. Майоров. Харків : Книжковий клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2022. 272 с.

4. Грабовський С. «Культ Жукова – це одна з головних опор нинішнього російського неототалітаризму» *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zhukov-stalinism/30765492.html> (дата звернення: 23.03.2024).
5. Лук'яненко Л. Маршал Жуков і українці у Другій світовій війні. 2007. URL: <https://exlibris.org.ua/text/zhukov.html> (дата звернення: 21.03.2024).
6. Постановление Политбюро ЦК ВКП(б) «О т. Жукове Г.К. Маршале Советского Союза». Архив Александра Н. Яковлева - Главная. URL: <https://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1002762> (дата звернення: 23.03.2024).
7. Пилявець Р. Жуков - "Маршал Перемоги". Війна і міф. Невідома Друга світова / за заг. ред.: О. Зінченко, В. В'ятрович, М. Майоров. Харків, 2022. С. 231–235.
8. Символи "руського міра" — історик про Другу світову, 9 травня і Жукова. *Суспільне | Новини*. URL: <https://suspilne.media/230466-simvoli-ruskogo-mira-istorik-pro-drugu-svitovu-vijnu-9-travna-i-marsala-zukova/> (дата звернення: 23.03.2024).
9. Сталин И.В. Приказ Министра Вооруженных Сил СССР № 009 9 июня 1946 года. Centre For 21st Century Humanities. URL: https://c21ch.newcastle.edu.au/stalin/t18/t18_194.htm (дата звернення: 23.03.2024).
10. Фомін О. МАРШАЛ ЖУКОВ: ПОБЕЖДЕННИЙ ПОБЕДИТЕЛЬ. *Зеркало недели | Дзеркало тижня | Mirror Weekly*. URL: https://zn.ua/SOCIUM/marshal_zhukov_pobezhdennyu_pobeditel.html (дата звернення: 23.03.2024).

Михайлов Михайло Олександрович
Національний університет ім. В.О. Сухомлинського

Три міфи про середньовічний європейський меч

Питання історії як і мови, у суспільстві, є дуже важливими, бо ці складники формують сутність нації, а значить і перспективи її подальшого існування.

Історія середньовіччя дуже хвилює наших загарбників. Ми знаємо їх неодноразові спроби перекручування фактів та спроби переглядання чи перейменування концептуальних основ та теорій, чи просто крадіжка археологічних пам'яток з нашої землі, як, наприклад, іспанський меч XII ст. з Райгородського городища під Слов'янськом, що знаходиться у Ермітажі, чи історія з “Мечем Вікінга”, який, на щастя, Естонська сторона повернула Україні у 2016 році, незважаючи на потужні претензії на власність з російської сторони. Перелік схожих ситуацій можна продовжувати, та для запобігання їх у майбутньому потрібно консолідувати сили на деміфологізацію історичних процесів та явищ і висвітлення всіх можливих білих плям вітчизняної та світової історії. Лише в такому русі сучасні українці зможуть дати ефективну відсіч історичним маніпулюванням країни агресора.

Меч з античних часів став символом сили, влади, війська і з плином часу став обростати незліченними міфами та легендами, тут можливо згадати і “меч з каменю” і “меч Кладинець” і міфічні мечі різних богів різних народів які володіли неймовірними магічними якостями. Ці легенди пов'язувались з повсякденним життям і міфи поступово, переплітаючись з популярною культурою вишукували низку хибних уявлень про середньовічну зброю. Ми пропонуємо розглянути три найпоширеніші міфи про меч.

Міф 1 “Слов'янський меч”, “руський меч”, “богатирський меч”.

Суть міфу полягає у існуванні окремого виду меча, який масово використовувався на території Київської Русі і був винайдений слов'янами у ранньому середньовіччі.

У всевітньо прийнятій термінології, стосовно клинкової зброї, не існує вище вказаних понять та інших варіацій назви на цю тему, окрім *spada schiavonesca* яку називають слов'янським мечем, проте з'явилась вона у кінці XIV ст. на території сучасної Сербії. [13 с. 155-172]. Не існує якогось особливого виду меча створеного для слов'янських ратників. Меч, який найчастіше ототожнюють з озброєнням слов'янського воїна IX-X ст. у масовій культурі, наприклад на картині Васнецова «Три богатирі» – це Каролінзький меч, або як його ще називають - меч вікінга. Він розвинувся з більш ранніх Вендельських (Меровінзьких) мечів, які в свою чергу походили від римської Спати. З кінця VIII ст. — початку IX ст. в Європі меч каролінзького типу набуває масового поширення.[10 с.181] На території Русі такі мечі, за даними археологічних розкопок, з'являються у IX ст. Знахідки цих клинків сконцентровані в декількох регіонах: у південно-східному, північному, в районах сучасних міст Києва, Чернігова, Смоленська, Ярославля, Курська, Новгорода [3]. Переважна більшість мечів знайдених на території Київської Русі має континентальне європейське походження, а саме територію Рейнської області. [2 с. 20,36] Лише у малій кількості ми можемо називати зразки скандинавського наслідування і відповідно слов'янського. Хоча ми і знаємо приклад неперевершеного ковальського мистецтва свого часу, у вигляді «меча Коваля Людоти»[2 с.40] і це є одним з підтверджень виготовлення довго-клинкового озброєння на теренах Київської Русі, проте це не дає нам підстави для виділення окремого класу озброєння, а саме мечів у своєрідну групу.

Міф 2 – “Пудовий Меч”

Суть міфу полягає у надмірній вазі мечів середньовічних воїнів.

Існує закореніла думка, що середньовічний меч має порівняно велику вагу у 10-30 кг, а його володар повинен мати неймовірну силу для того, щоб з ним впоратись. Проте, це лише

плід багатвікової міфологізації зброї як символу сили та перемоги (яка не може бути легкою), а сталий вислів "Пудовий меч" - це скоріше літературна метафора, покликана передати тягар ратної праці.

Мечі раннього середньовіччя (Вендельські і Каролінзькі) це одноручна зброя, яка за своїми масово-габаритними показниками не мала суттєвих відмінностей. Воїн користувався такою зброєю однією рукою, тому що, за тактикою бою раннього середньовіччя, в іншій тримав щит. [5 с.158-160]

Роздивимось опис Вікінгського меча. Загальна довжина меча каролінзького типу IX-X ст. складала близько 80-105 см. Ширина клинка становила 5-6 см, товщина складала 2,5-6 мм, маса дорівнювала приблизно 1-1,5 кг. Вздовж клинка з обох боків йшли доли, що слугували для полегшення маси. Верхів'я, ручка і перехрестя майже завжди прикрашались бронзою, сріблом, золотом. Дуже часто характеристики меча залежали від індивідуальних властивостей замовника і його фізичних даних. Так, якщо довжина меча старшого дорослого дружинника похованого в чернігівському кургані Чорна Могила була 105 см, то довжина меча юнака - 82 см [3]; [2 с. 45].

У високому середньовіччі з'являється Романський меч як наслідок еволюції Каролінзького, у ході своєї еволюції ці мечі стають дещо вужчими, коротшими і легшими відносно Каролінзьких. [5 с.203] Якщо проаналізувати зразки, які були знайдені на території Київської Русі, стає очевидним тенденція на скорочення довжини і ваги меча, у XII столітті доходить до 86 см і 1кг відповідно. Хоча є і винятки, відомі клинки довжиною до 120 см і вагою майже у 2 кг, але це виключення із правил, вироблене на замовлення під конкретні фізичні властивості і вподобання замовника.[2 с.51] Наприкінці XII ст. європейські армії здобувають півтораручний меч *bastard*, або довгий меч, Е.Окшотт та Т. Лайбе зауважували на вазі такого меча, що не перевищує 2,3 кг. [4. С.96] В свою чергу дворучні мечі, як представники найбільшої довго-клинкової зброї, мали вагу, в середньому, від 2 до 3 кг, що досить незначна враховуючи середню їх довжину у 140 см. [8]

Стосовно найбільшого меча, який зберігся до наших часів, це меч П'єра Герлофса Донія, який знаходиться в музеї міста Леуварден, Нідерланди. Меч XVст., гарно збережений, скоріш за все відноситься до церемоніальних швейцарських мечів, довжиною 2,15 м, вага 6,6 кг.[9 с.294] Таким чином, міф про надмірну вагу мечів повністю немає підстави для життя і розвінчується.

Міф 3 “масове застосування”.

Завдяки популярній культурі, складається враження у масовому застосуванні мечів ранньосередньовічними воїнами.

Розглядаючи це питання, слід зауважити, що не кожен воїн міг дозволити собі таку зброю, далеко не кожна ковальська майстерня могла технологічно виготовляти мечі, до того ж меч був не лише зброєю, а й статусним предметом, символом влади і врешті дорогою річчю свого часу. Верхів'я, ручка і перехрестя майже завжди прикрашались бронзою, сріблом, золотом [1 с.15]. Меч був значною цінністю. За історіографічними джерелами його вартість відповідала ціні 6 биків, 12 корів, 3 жеребців чи 4 кобили [6 с.87]. Клинки були дорогоцінними, і в похованнях, навіть дружинних, вони порівняно рідкісні. У Гніздові на 800 курганів - 19 мечів, у Михайлівському на 170 курганів — 8, у Чернігові та Шестовицях приблизно на 250 курганів - 9 клинків (у Чернігові — 3 та в Шестовицях — 6), у Києві на 125 поховань - близько 11. Один меч, таким чином, припадає на 15-40 курганів. У міру віддалення від міських районів, кількість мечів різко зменшується — у Підболоті на 260 поховань їх – 2 [2 с.21]. Тобто ми маємо справу з дорогою зброєю, яка не могла бути досить масовою у порівнянні з більш популярною, наприклад сокирою, списом або палицею.

ВИСНОВКИ

Розглянувши три основні міфи стосовно середньовічного меча: 1) Ми підтвердили відсутність групи середньовічної зброї яка б мала назву “руський” або “богатирський” меч, проаналізувавши джерела стає відомо, що більшість мечів у використанні воїнів Київської Русі мають європейське походження, таким чином цей міф є лише історичним маніпулюванням і не більше.

2) Міф про велику вагу мечів не має жодних археологічних підтверджень. Мечі середньовіччя мали досить оптимальну вагу для їх використання і навіть великі зразки не виділяються надмірною вагою. Можливо припустити, що міф про важкі мечі утворився як наслідок при формуванні саг, билин та казок про героїв та напівбогів які мали надприродну силу і поступово стикаючись з масовою культурою просяк у суспільство.

3) Масове застосування мечів у період середньовіччя, а особливо раннього середньовіччя - не можливе через низку причин – висока ціна зброї, мала кількість майстерень, які виготовляли мечі, важкодоступна сировина для виготовлення меча, що також впливала на ціну та статусність самого предмету не тільки як зброї, а і як символу влади.

Підсумовуючи все вище сказане, витікає обставина для подальшої роботи з розвінчання історичних міфів не лише у збройному аспекті, а і в цілій історичній площині.

Список використаних джерел та літератури:

1. Довженок В. Й. Військова справа в Київській Русі: науково-популярний нарис / Відп. ред. П.П. Єфіменко; Інститут археології АН УРСР. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1950. 86 с. : іл.
2. Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие Выпуск первый Мечи и Сабли IX-XIII вв. Свод археологических источников под общей редакцией академика Б.А. Рыбакова. Издательство «НАУКА» Москва — Ленинград 1966. 144с.
3. Коба О.О., Коваль О.А. Клинок зброя VIII—X ст. на території Давньої Русі . *Археологія і давня історія України: Зб. наук. пр.* К.: ІА НАН України, 2013. Вип. 10. С. 210-216
4. Лайбе Т. Меч. большая иллюстрированная энциклопедия. Тверь: ЗАО Омега, 2011. 232с.
5. Окшотт Еварт; Оружие и воинские доспехи Европы; : ЗАО Центр поли граф, 2009. — 703 с.
6. Янин В.Л. Денежно-весовые системы русского средневековья. Домонгольский период. Москва : Московский университет, 1956. 204 с

7. Marko Aleksić. Some Types of Hilts of Medieval Swords from Southeastern Europe. Cum Arma per Aeva. Uzbrojenie indywidualne na przestrzeni dziejów, red. P. Kucypera, P. Pudło, Łódź 2011,
8. Neil H. T. Melville. The Origins of the Two-Handed Sword. Journal of Western Martial Art. January 2000.
9. Sicking, Louis, History of Warfare, Volume 23: Neptune and the Netherlands State, Economy, and War at Sea in the Renaissance. 2004. P. 339.
10. Wendelin Böheim. (1985) Handbuch der Waffenkunde. Das Waffenwesen in seiner historischen Entwicklung vom Beginn des Mittelalters bis zum Ende des Fourier Verlag, Wiesbaden. 1985. p. 57

УДК: 94:355](47+57)''1939/1945''

Пищик Остап Васильович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Неготовність СРСР до війни в 1941 році, як одне із міфічних виправдань поразок та невдач Червоної Армії у відбитті німецької агресії

Поразки та невдачі РСЧА у перші місяці Німецько-Радянської війни 1941 року стали доволі неприємною подією та фактом для радянського керівництва, та й для сьогоденішнього російського керівництва. Адже ці поразки повністю нівелювали та спростовували тодішні радянські лозунги про «непереможність» та «могутність» Червоної Армії «від Тайги до Британських морів». Проте виникало тоді питання: «хто ж винен у поразках РСЧА другої половини 1941 року?». На нашу думку, радянська пропаганда пішла легшим шляхом, щоб відповісти на це питання радянським масам – змалювати німецького агресора як непереможного і могутнього ворога, який набагато сильніший за радянську сторону, та навпаки, применшити власні радянські сили в різних аспектах. Якраз у цій площині народилися міфи: про повну неготовність до війни з Німеччиною; про якісну та кількісну перевагу німецької техніки над радянською; тощо. Проте в цій статті, ми зосередимось на міфі щодо повній

неготовності РСЧА до війни в 1941 році, адже думки та дослідження, що стосуються цієї тематики й до сьогодні лишаються дискусійними.

При розгляді цього міфу за основу ми взяли розгляд Кирила Галушка «У 1941-му році Радянський Союз не готувався до війни», де він розглядає міф у плані загальної боєготовності СРСР до ведення війни, як явища, та до війни із Німеччиною [1, с. 56-60]. На нашу думку, міф потрібно розглядати в ключі, в якому зобразив Кирило Галушко та в ключі «які підготовчі дії були здійснені до ведення війни з Німеччиною?». Розгляду цього міфу заважає доволі давня дискусія «До якої війни готувався СРСР в 1941 році?». Тезу про превентивний удар по Німеччині виголошував ще Віктор Суворов у своєму «Криголамі». Його тези полягають в тому, що Радянський Союз, знаючи про напад Третього Райху, міг би здійснити превентивний удар по Німеччині та почати «Визвольний похід Європою» [2, с. 344-349]; та тезу про те, що Червона Армія не готувалася до серйозних оборонних дій, а готувалася шляхом відбиття Вермахту перейти в контрнаступальні дії та вести війну вже на території противника і це була б катастрофа для Вермахту, як для РСЧА у 1941 році [2, с. 331-339]. Також про план нападу РСЧА на Німеччину в 1941 році зображує Михайло Мельтюхов у своїй книзі «Упущенный шанс Сталина», що якби Гітлер переніс план «Барбаросса» знову на кілька тижнів, то вже СРСР напав би на Німеччину [3]. Обидва автори свої тези формують на основі планів стратегічного розвертання збройних сил Радянського Союзу за 1940-1941 рр.

Є протилежні думки стосовно «до якої війни готувався СРСР?», що Радянський Союз готувався до оборонної затяжної війни. Наприклад, Наталя Шепова у своїй статті підтримує цю думку та про те, що Радянський Союз максимально намагався дипломатично відтягнути початок Німецько-Радянської війни; також вона заперечує та нівелює думку про превентивний удар на Німеччину, натякаючи на тих же Мельтюхова та Суворова [4, с. 97].

Тепер перейдемо до розгляду конкретних дій та фактів, що Радянський Союз цілеспрямовано готувався як до самої війни, так і до конфлікту з Німеччиною.

Розпочнемо із документів верхівки радянського військового керівництва. Із «Міркувань про основи стратегічного розвертання Збройних Сил СРСР на заході та сході на 1940 та 1941 рр.» за 18 вересня 1940 р., можна коротко зазначити: а.) Станом на вересень 1940 рік на кордонах СРСР найімовірнішим супротивником стане Німеччина, Італія, Фінляндія, Угорщина та Румунія; б.) бути готовим вести війну на два фронти із Німеччиною й її союзниками на заході та з Японією на сході; в.) Зазначена чисельність ворожого угруповання, що може бути розвернуте проти СРСР на західному та східному кордоні; г.) Два плани потужних радянських ударів по західному угрупованню: 1.) із півдня від Брест-Литовська вдарити в напрямку Любліна та Кракова і далі на Братиславу, щоб відрізати Німеччину від Балканських союзників; 2.) із півночі від Брест-Литовська нанести поразку головним силам Вермахту в межах Східної Пруссії та заволодіти нею [5, с. 181-183]. Також можна згадати документ «Із уточненого плану стратегічного розвертання Збройних Сил Радянського Союзу на заході та на сході, розроблений Генеральним Штабом Червоної Армії» за 11 березня 1941 р., проте ці уточнення не були підписані військовою верхівкою СРСР, але можна коротко зазначити: а.) Політична обстановка на березень 1941 року заставляє СРСР взяти виняткову увагу на оборону західного кордону; б.) Радянському Союзу потрібно бути готовим до війни з Німеччиною та її союзниками як-от Італія, Угорщина, Румунія та Фінляндія; в.) Зазначена кількість збройних сил супротивників готових вступити в бій із СРСР; г.) Ймовірні оперативні плани супротивника проти СРСР; д.) Для ведення операції на заході та на Фінському фронті назначаються разом 261 дивізія та 253 полки авіації [6, с. 49-54]. Та найцікавішим документом для нас є «Директива народного комісара оборони С. К. Тимошенка та начальника Генерального штабу Г. К. Жукова командувачам прикордонних округів про проведення в бойову готовність військ у зв'язку з можливим нападом фашистської Німеччини на СРСР»

за 21 червня 1941 р., в якій зазначається: а.) Протягом 22-23 червня 1941 р. можливий раптовий напад німців на фронтах Ленінградського, Прибалтійського особливого, Західного особливого, Київського особливого та Одеського військових округів, який може початися із провокаційних дій; б.) Перед сходом 22 червня 1941 р. зосередити по польовим летовищам всю авіацію та замаскувати її; в.) Всі бойові частини перевести в бойову готовність; г.) Протиповітряну оборону перевести в бойову готовність [6, с. 298].

Тобто, про високу вірогідність військового конфлікту із Німеччиною, радянське військове керівництво знало і готувалося ще з 1940 року; навіть встигло перевести всі бойові частини західних військових округів у бойову готовність у переддень війни. Проте одним із тих хто до останнього не вірив у напад Німеччини був Йосип Сталін, який вважав, що Гітлер не наважиться напасти на СРСР та воювати на два фронти, поки в нього не закінчена війна із Великою Британією [3].

Тепер потрібно зазначити за потужну підготовку Радянського Союзу до війни, як явища. Слід згадати статтю Олександра Філіппова про готовність Червоної Армії до війни в червні 1941 р. та із неї можна зазначити: а.) З другої половини 1930-х Червона Армія переходить на кадрову основу та запроваджує загальну військову повинність; б.) Стратегічне мобілізаційне розвертання Збройних Сил в 1939-1941 рр. із армії мирного часу в армію воєнного часу, з 98 до 303 дивізій; призов майже 800 тис. резервістів до західних військових округів у квітні-червні 1941 р.; в.) Таємне перекидання з 13 травня 1941 р. із внутрішніх округів військ другого ешелону в західні округи та переведення їх у бойову готовність – 66 дивізій, переведення в бойову готовність 63 дивізії резервів західних округів і переміщення їх до укріпрайонів біля кордону, переведення в бойову готовність та переведення в місце зосередження 52 дивізії другого ешелону армії прикриття, вивід дивізій першого ешелону армій прикриття в укріпрайони; г.) Створення групи армій С. Будьонного по лінії Дніпра; д.) 22 червня 1941 року удари прийняли лише 30 дивізій першого ешелону прикриття Червоної Армії із 237 дивізій запасних прикордонних округів та другого

стратегічного ешелону. е.) Трагедія Червоної Армії сталася 24-30 червня 1941 р. під час зустрічних боїв між новим і старим кордоном; є.) Червона Армія чисельно переважала Вермахт у кількості озброєння та техніки; ж.) Причинами поразки Червоної Армії є відсутність координації та злагодженості між військовими формуваннями, відсутність досвіду у веденні маневреної сучасної війни та відсутність досвіду в оборонних операціях [7]. Матеріальна підготовка СРСР до війни виглядала приблизно так: із січня 1939 р. по 22 червня до РСЧА поступило більше 7000 танків, 17745 бойових літаки, 29637 польових гармат, 52407 мінометів; на 66% збільшився випуск боєприпасів; протягом 1938-1941 рр. збільшився національний дохід з 257.4 до 404.1 млрд. рублів і відповідно до цього зросли витрати на армію з 31.6 до 89.7 млрд рублів, але і зросло відношення витрат на оборону до національного доходу з 12.2% до 22.1%; у 1937-1940 рр. збільшився об'єм валового виробництва оборонної промисловості з 7.76 млрд. рублів до 21.9 млрд. рублів [4, с. 103].

Отже, ми розглянули міф щодо неготовності СРСР до війни та дискусійні питання навколо цього. Те що СРСР активно нарощував виробництво військового озброєння, збільшував видатки на збройні сили, збільшував чисельність особового складу, підтягнув майже всі дивізії РСЧА до західного кордону в 1941 році та перевів їх у бойову готовність в переддень війни - є безумовними фактами того, що СРСР активно готувався до збройного конфлікту із Німеччиною та можливого «визвольного походу на Захід». Про те, що Німеччина стане суперником СРСР і буде конфронтація, радянському військовому керівництву було відомо ще з кінця 1940 року та активно вибудовувало плани стратегічного розвертання військ РСЧА на західному кордоні в 1940-1941 рр. А питання «До якої війни готувався СРСР в 1941 році?» - до стратегічної оборони чи до наступальної операції шляхом відтиснення ворога контрнаступальними діями, ще лишається дискусійним.

Список джерел та літератури

1. Війна і міф. Невідома Друга світова / за заг. ред. О. Зінченка, В. Вятровича, М. Майорова. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 272 с.
2. Суворов В. Ледокол / Виктор Суворов – М. : Добрая книга, 2014. – 367 с.
3. Мельтюхов М. И. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939 – 1941. – М. : Вече, 2000.
4. Был ли готов СССР к ведению Великой Отечественной войны ? / Шепова Н. Я. // Вестник МГИМО – Университета. 2011. (2(17)). – С. 96-108.
5. 1941. К 70-летию начала Великой Отечественной войны: Док. и материалы в 2 т. Т. 1. – СПб. : ФГБУ «Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина», 2011.
6. Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне: Сб. док. Т. 1. Кн. 2. Накануне. 1 января-21 июня 1941 г. – М.: Книга и бизнес, 1995.
7. О готовности Красной Армии к войне в июне 1941 г. / Филиппов А. // Военный вестник (АПН). 1992. №9. – С. 3-8.

УДК:94:355](477)"149/154'

Ярошенко Вікторія Дмитрівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Міфи про Івана Сірка в сучасному медіапросторі

Іван Сірко є унікальною і непересічною постаттю в українській ранньомодерній історії. Навколо його персони існує чимало міфів, легенд та різних конспірологічних теорій. Як би це дивно не було, однак про його життя та діяльність є лише дві наукові праці. Чимало міфів та легенд про нього можна знайти саме на медіаресурсах. Тож розглянемо питання, яким можуть часто задаватися: ким все ж таки був Іван Сірко? Козак-характерник та непереможний воїн чи звичайнісінький пірат та чаклун?

Іван Сірко по праву вважається дуже здібним воїном, який здобув чимало перемог, однак порівняння його перемог з Олександром Македонським є все ж не зовсім доречним та скоріше міфологізованим. Поразки у нього були, однак їх дійсно було дуже мало. Зазвичай, він виходив переможцем з поля бою.

Існує навіть легенда про те, що Сірко народився вже із зубами у роті, однак ніякого документального підтвердження про це, звісно, немає. [4] Більше того про його дитинство взагалі не збережено жодного доконаного факту. Зокрема, його прізвище Сірко не є справжнім, це або позивний, або ж псевдонім. Існує теорія про те, що прізвище «Сірко» пішло від вовка.

За словами історика Юрія Мицика, який написав найповнішу та найбільш точну біографію Сірка, перша половина життя отамана є цілковитою «білою плямою». Перша документальна згадка про нього датується 1640 роком. [3] Тож раніших даних, історично підтверджених, ми про нього не маємо. Тим не менш, дані, які збереглися про нього дають нам уявлення про цю персону.

Іван Сірко прославився своєю участю у тридцятилітній війні 1618-1638 рр.. Є теорії, що Сірко нібито воював на боці французів та керував обороною фортеці Дюнжерг. Однак щодо цього виникає багато запитань, зокрема те, чи міг козацький ватажок бути залучений в цей світовий конфлікт. Тут виникла ще одна легенда щодо Сірка та його прізвища. Одним із очільників французьких військ був Барон де Сіро і деякі дослідники вирішили підхопити міф про те, що це і був Сірко. Однак цей міф дуже швидко можна розвіяти, так як особа де Сіро є історично підтверджена та не має ніякого відношення до козаків. Так само участь Сірка на боці французів не є документально підтверджена. [1]

У той же час участь Івана Сірка у національно-визвольній війні Б. Хмельницького є незаперечним фактом, зокрема в битві під Жванцем. З приходом до влади Івана Виговського у 1658 році Сірко отримує посаду вінницького полковника і потім відправляється на Січ.

Те, що Іван Сірко є рекордсменом з обирання на посаду кошового отамана не є міфом. За даними різних істориків його

обирали на цю посаду від 12 до 20 разів. Однак більш важливим тут є не число навіть, а те, чому козаки були одноставними у своєму виборі та обирали Сірка протягом багатьох років.

Також існує доволі поширена легенда про те, що кримськотатарські матері лякали своїх дітей іменем Сірка. Як відомо, кошовий отаман у 1675 році зібрав 20 тис. козаків і пішов в похід на Крим. По дорозі він розгромив деякі міста, а потім взяв в облогу столицю Кримського ханства — Бахчисарай. Це був перший випадок, коли він був захоплений. У цьому поході Сірко звільнив і багато українців, які були захоплені раніше у рабство. Такий вчинок та інші подібні допомогли йому стати для козаків та простих людей справжнім героєм. Можливо, це і є відповіддю на те, чому Сірко стільки разів був кошовим отаманом на Січі. [5]

Чи справді Сірко був таким вже страшним для кримців, чи це цілковитий міф сказати важко. Однак є підтвердження того, що Сірка називали руським (українським) чортом. Вже тоді серед козаків ширилися чутки про те, що Сірко — характерник, який убив самого чорта і тому мав такі дивовижно успішні походи. Дмитро Яворницький писав наступні рядки щодо цієї легенди: «Річка Чортомлик, на якій стоїть Сіркова Січ через те й зветься так, що в ній Сірко убив чорта: той тільки мликнув догори ногами, коли Сірко луснув його з пістоля». [7] Звісно, що історичних свідчень про надзвичайні та магічні здібності Сірка немає.

Ще одним поширеним міфом про нього є те, що він нібито був автором листа козаків турецькому Султану. У ньому султану Мехмеду IV чітко дали зрозуміти, що його не бояться, а скоріше глузують з нього. Художник Ілля Рєпін на картині «Запорожці пишуть листа турецькому султану» зобразив по центру саме Сірка, однак все ж то було вигадкою. Справа в тому, що у 17 ст козаки часто писали схожі «глузливі листи». Одним з таких був і цей лист, його потім переклало австрійське командування німецькою мовою та розповсюджували її серед своїх вояків та у ворожому таборі Османської імперії. [3]

Не менш міфологізованим є поховання видатного отамана. Він помер у 1680 році на власному хуторі Грушівка, де і був

похований. Пізніше запорожці перенесли його могилу ближче до Січі. Після смерті Сірка кажуть, що запорожців довго страшилися ляхи і бусурмани. Козаки брали і праву руку потім Сірка у бій, і поперед війська везли, запевняючи, де рука, там і удача. Є згадки, що у Сірка на хресті був напис: «Хто буде сім років проти Великодня виносить по три заполи землі на мою могилу, то буде мати таку силу, як я, і буде знати стільки, як і я».

[6]

У 1709 році після невдалої для Мазепи битви під Полтавою, росіяни понівечили козацьке кладовище та могилу Сірка. Однак тоді козаки змогли виправити ситуацію у 1734 році і встановили плиту з надписом і могила збереглася. Потім через підступи води з Каховського водосховища у 60-их роках ХХ століття могилу вирішили перенести в село Капулівка, де вона знаходиться і сьогодні. Те, чи справді зараз там лежить Сірко не є доведене науковцями, оскільки скелет, який знайшли мав дві руки, а Сірку за легендою відрубали праву руку. Однак ця легенда є також не підтвердженою.

Підсумовуючи, відзначимо, що постать Івана Сірка є справді однією з найбільш міфологізованих. Важливо мислити критично, розглядаючи різні легенди та перекази щодо його особистості. Тим не менше, міфи та легенди ні в якому разі не применшують його заслуг та того правдивого факту, що він був дійсно талановитим отаманом та полководцем.

Список використаних ресурсів:

1. Мустафін О. Барон Сірко Ла-Маншський, або легенда про «козаків кардинала». *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/08/26/156134/>
2. Сегеда С. Могила Івана Сірка: історія, міфи, дослідження. *Народознавчі зошити*. № 4 (124), 2015. *SPADOK.ORG.UA*. URL: <https://spadok.org.ua/ukrayinske-kozatstvo/mogyla-ivana-sirka-istoriya-mify-doslidzhennya>
3. Шандро В. Ідеальний герой Іван Сірко: міфи і факти про легендарного козацького ватажка. *Громадське радіо*. URL:

<https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/ideal-nyu-heroy-ivan-sirko-mify-i-fakty-pro-lehendarnoho-kozats-kocho-vatazhka>

4. Голуб І. «Стій, душа й рука Сіркові з нами!» Легенди про Івана Сірка. *ДніпроКультура. Портал культурного надбання Дніпропетровщини.* URL:

https://www.dnipro.lib.dp.ua/Ivan_Sirko_kozak

5. Полководець, який не програв жодної битви. *Районні вісті.* URL: <http://shpolavisti.com.ua/suspilstvo/istoriia/13590-polkovodets-iauyi-ne-prohrav-zhodnoi-bytvu>

6. Хутір-Грушівка місце сили URL: <http://tourism.dp.gov.ua/wp-content/uploads/2020/08/Хутір-Грушівка-місце-сили.pdf>

7. Іван Сірко: походи в Крим та Волоську землю - Дніпропетровський національний історичний музей. *Дніпропетровський національний історичний музей - Музейні виставки та заходи, опис колекцій, останні новини з музейного життя.* URL: https://www.museum.dp.ua/uk/sirco_01/

СЕКЦІЯ 4: ПСЕВДОІСТОРИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ

УДК: 94(100):930

Деребальт Олександр Олександрович
Миколаївський національний університет імені В.О.
Сухомлинського

Вплив палеоконтактної гіпотези на інтерпретацію артефактів: науковий та псевдонауковий дискурс.

Теорії та гіпотези про позаземне походження певних археологічних артефактів та стародавніх споруд набули значної популярності в останні десятиліття, попри те, що вони не мають жодних переконливих наукових доказів і суперечать усталеним археологічним фактам. Прихильники так званої «палеоконтактної гіпотези» стверджують, що деякі стародавні артефакти й монументальні об'єкти є занадто складними та технологічно досконалими, щоб бути створеними примітивними культурами того часу, і єдиним можливим поясненням їхнього походження є контакт із високорозвиненими позаземними цивілізаціями [2, с. 15-18]. Тому наукове співтовариство вимагає переконливих доказів, перш ніж прийняти такі радикальні твердження, як палеоконтактна гіпотеза. Натомість, науковці покладаються на ретельний аналіз артефактів у їхньому історичному, культурному та технологічному контекстах. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти еволюцію людства та поважати досягнення наших предків, замість того, щоб приписувати їх зовнішнім силам.

Одним із найбільш відомих прикладів артефактів, що використовуються псевдоархеологами для обґрунтування своїх ідей, є так звані «викарбувані кулі» з Клерксдорпа в Південній Африці. Ці кам'яні кулясті об'єкти різного розміру, деякі з візерунками на поверхні, були, за твердженнями окремих дослідників-аматорів, знайдені в геологічних шарах піщаника віком близько 2,8 мільярдів років. На їхню думку, ці артефакти є

залишками високорозвиненої доісторичної цивілізації або навіть витворами інопланетян. Проте ретельні наукові дослідження геологів довели, що ці об'єкти є природними конкреціями – мінеральними утвореннями з піщанику, сформованими за допомогою звичайних геологічних процесів [3, с. 45-48]. Візерунки на їхній поверхні також виникли природним шляхом, а не внаслідок обробки.

Прихильники палеоконтактної гіпотези стверджують, що величезне заглиблення діаметром близько 2 кілометрів, розташоване за 60 кілометрів на захід від Джодхпура в індійському штаті Раджастхан, є залишками давньої ядерної експлуатації або бомбардування. Вони посилаються на радіоактивні сліди та шлаки, знайдені навколо цього місця, як докази ядерного інциденту. Деякі дослідники стверджують, що майстерність каменярів інків у спорудженні кам'яних стін настільки висока, що це могло бути досягнуто лише за допомогою позаземних технологій. Однак археологи пояснюють, що інки володіли складними знаннями та технологіями для обробки каміння, хоча й примітивними на наш погляд. Геологічні дослідження встановили, що це утворення, відоме як Лунар Кратер, є результатом падіння великого метеорита або астероїда приблизно 50 000 років тому під час пліоцен-плейстоценової епохи.

Іншим популярним джерелом псевдоархеологічних ідей є руїни на плато Наска в Перу, які деякі автори вважають залишками інопланетної бази. Однак численні археологічні дослідження засвідчили, що ці руїни належать стародавньому місту Каяуачі – важливому центру доінкської цивілізації Наска періоду 200 р. До н.е. – 600 р. н.е. [5, с. 128]. Найбільш відомими пам'ятками Наска є гігантські геогліфи – величезні зображення різноманітних фігур, створені шляхом розчищення ґрунту на схилах плато. Вони, ймовірно, мали релігійне чи астрономічне призначення, проте жодним чином не пов'язані з інопланетянами.

Окрім цього, псевдоісторики часто висувають безпідставні теорії щодо походження Антикітерського механізму – складного механічного пристрою давньогрецького виробництва,

розробленого для астрономічних розрахунків та визнаного першим у світі аналоговим комп'ютером [1, с. 13-14]. Вони припускають, що такий високий технологічний рівень міг бути досягнутий лише за допомогою прибульців з космосу. Однак ретельні дослідження засвідчили, що цей механізм був створений давніми греками у II-I ст. До н.е. і є яскравим свідченням високого рівня розвитку математики, механіки та інженерних знань у Стародавній Греції.

Подібні псевдонаукові теорії про позаземне походження висуваються стосовно інших видатних пам'яток стародавніх цивілізацій, зокрема, єгипетських пірамід у Гізі, монументальних мегалітичних статуй на острові Пасхи, а також величних споруд інків, як-от Мачу-Пікчу. Проте усі ці твердження не мають жодних вагомих доказів та спростовуються результатами сучасних археологічних досліджень, які детально вивчають технології та культурні традиції давніх цивілізацій, що створили ці пам'ятки.

Необхідно зазначити, що прихильники псевдоархеологічних теорій про артефакти інопланетного походження систематично викривляють факти та виривають їх із контексту. Вони нехтують численними переконливими доказами, які суперечать їхнім сумнівним гіпотезам, і часто засновують свої твердження на ненадійних та дезінформаційних джерелах. На противагу цьому, серйозні археологічні дослідження спираються на комплексне вивчення всіх наявних матеріальних артефактів і культурно-історичного контексту за допомогою сучасних наукових методів і міждисциплінарного підходу [4, с. 189-191].

Вплив палеоконтактної гіпотези на інтерпретацію артефактів може бути шкідливим для об'єктивного розуміння людської історії та культури. Приписування містичних або позаземних пояснень археологічним знахідкам може спотворити наше бачення минулого та применшити внесок наших предків. Натомість, науковці наголошують на важливості застосування критичного мислення, врахування контексту та дотримання наукової методології при вивченні артефактів.

Отже, хоча палеоконтактна гіпотеза може бути захопливою ідеєю, вона повинна підкріплюватися переконливими доказами,

які відповідають науковим стандартам. Наукове співтовариство закликає до обережності у прийнятті таких радикальних тверджень та продовжує спиратися на ретельний аналіз археологічних знахідок у відповідному контексті людського розвитку, культури та технологій. Лише такий підхід може забезпечити точне та об'єктивне розуміння нашого минулого.

Список використаної літератури:

1. Feder K.L. *Frauds, Myths, and Mysteries: Science and Pseudoscience in Archaeology* (8th ed.). New York: McGraw-Hill, 2017. 496 p.
2. Feder K.L. *Encyclopedia of Pseudoarchaeology: Critiquing the Fantasies of Ancient Aliens and Lost Civilizations*. University Press of Florida, 2023. 448 p.
3. Geologists' Association of South Africa. *Report on the Geological Nature of the 'Klerksdorp Spheres'*. Johannesburg, 2009. 112 p.
4. Schadla-Hall T. *Public Archaeology: Theoretical and Methodological Issues*. In: *The Oxford Handbook of Public Heritage Theory and Practice*. Oxford University Press, 2020. P. 177-197.
5. Silverman H., Isbell W.H. *Handbook of South American Archaeology*. New York: Springer, 2008. 1200 p.

УДК: 94(470+571):930

Кочетигов Іван Вадимович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Хто такі росіяни і чому вони не фіно-угри?

Ні для кого не є секретом те, що землі між річками Волга та Ока були територіями проживання фіно-угорських племен, перш ніж у ці терени почали прибувати представники східнослов'янських племен приблизно в X-XI століттях. Ми,

наскільки це можливо, досить добре знаємо про побут цих племен та їхні назви завдяки археологічним та писемним джерелам, як і про процес поступової колонізації їхніх земель ільменськими словенами, кривичами і в'ятичами [2, с. 28], що супроводжувалася створенням нових міст, які стали центрами руської влади в регіоні, зміщенням обох етносів, культурним обміном між ними тощо [3, с. 44-48].

Власне, цей беззаперечний факт, що землі, на яких відбулося утворення російського етносу, були фіно-угорськими до приходу слов'ян, використовувався окремими публіцистами на різних етапах історії як доказ неслов'янського походження росіян. Така думка зародилася ще кількасот років тому, але продовжує жити і до сьогоднішнього дня попри те, що її неважко спростувати, оскільки ґрунтується більше на патріотичних переконаннях прихильників даної концепції, а не наукових дослідженнях.

Одним із перших дослідників, які заперечували слов'янський характер російської народності, був польський історик, етнограф та публіцист ХІХ століття Францішек Генрик Духінський. Він походив із польської шляхетської родини Правобережної України, в 1840-х роках втік від переслідувань із боку влади до Парижу, долучившись до польської еміграції [4, с. 265]. Протягом решти свого життя він написав велику кількість праць французькою та польською мовами, прочитав низку публічних лекцій, встановив зв'язки з французькими вченими й літераторами [4, с. 266].

1864 р. він видав працю “Народи арійців і туранців, землеробів і кочівників: необхідність реформ у викладі історії арійсько-європейських і туранських народів, зокрема слов'ян і московитів”, у якій поділяв усе людство на дві великі расові групи: арійців-землеробів та туранців-кочовиків. До другої групи він відносив і фіно-угрів. Ф. Духінський вважав, що відмінності між обома групами стосуються всіх сторін соціального й культурного життя, які неможливо викорінити [4, с. 267]. У рамках цієї ж теорії він категорично заперечував слов'янський характер російського народу, який відносив до “туранців”:

“Москалі не є ані слов’янами, ані християнами в душі слов’ян та інших індоєвропейських християн. Вони залишилися кочовиками до наших днів і залишаться кочовиками назавжди” [4, с. 267].

Відповідно до своєї уявлень, Ф. Духінський заперечував масові міграції слов’ян на Волгу й Оку та стверджував, що нащадки росіян, які були фінами та татарами, під впливом династії Рюриковичів і Церкви поступово прийняли слов’янську мову. Як доказ “туранськості” росіян він наводив їхні «кочові звички», до яких зараховував автократичну форма правління, брак прив’язаності до землі і почуття локально-регіонального патріотизму.

Джерело таких поглядів не важко зрозуміти: Ф. Духінський, як польський патріот, хотів відродження Речі Посполитої, через що опікувався проблемою польсько-російських відносин, у якій, що цікаво, велику роль надавав Україні, тому боротьбу поляків проти росіян подавав як боротьбу “арійської” та “туранської” рас, таким чином чітко відділивши польський народ від російського поневолювача і, водночас, вказавши на єдність поляків з українцями [4, с. 267].

Теорія Духінського користувалася деякою популярністю в польських землях наприкінці ХІХ століття, але вплив її не був значним, бо навіть у ті часи вчені кола вважали автора дилетантом і не визнавали за поважного вченого [4, с. 270]. Це видно й на тому, як він сам маніпулює тими чи іншими історичними фактами там, де вони не узгоджуються з його теорією. Наприклад, говорячи про події Хмельниччини, Ф. Духінський називає козаків ослов’яненими татарами, чії банди гнобили українських селян. Але коли він пише вже про конфлікти між козаками й росіянами, то козаки виявляються добрими арійцями. Тобто, расова належність козаків, на думку Ф. Духінського, залежала від того, на чиєму боці і проти кого вони воювали. І це попри те, що “арійці” й “туранці”, за його ж словами, були докорінно різними [4, с. 268].

Так, ця теорія суперечить сама собі, що й спричинило велику критику науковців, особливо з боку Миколи Костомарова, який присвятив багато часу тому, щоб ідеї

Духінського не поширилися Наддніпрянською Україною. Щоб не казати довго про те, чому Ф. Духінський неправий, наведемо цитату самого Костомарова:

“Великороси – не фіни, а слов’яни, тому що не знають фінських діалектів, а розмовляють слов’янським. Правда, крові фінської багато ввійшло в великоруську, але асимілювалась на слов’янську. Домішка фінського племені не залишилась без певного впливу на матеріальний та інтелектуальний лад великоруського народу, але панування залишилося за слов’янською стихією. Ми не можемо назвати слов’янами маклембуржців на тій лише підставі, що їхні предки були колись слов’янами” [4, с. 274]. У принципі, Костомаров тут надав вичерпну відповідь, яку лишається лише трохи конкретизувати. По-перше, етнічна належність того чи іншого народу визначається зокрема за їхньою мовою, а російська мова, як не крути, є слов’янською, чого навіть той же Ф. Духінський не заперечує. Звісно, російська народна мова сформувалася і під впливом фіно-угорської фонетики, чого й російські історики не заперечують [3, с. 44-47], але в будь-якій мові є запозичення з інших, причому багато таких, які носіям уже навіть не здаються запозиченнями, оскільки увійшли в мову досить давно.

По-друге, жоден народ у світі, як і їхні мови, не є однорідним за походженням та антропологічним типом, особливо такий чисельний слов’янський етнос. Звісно, росіяни деякими зовнішніми рисами відрізняються від українців через змішування з уже не існуючими племенами мері, мешери та муроми, тому є більш смаглявими й мають трохи відмінну форму носа, про що також писав російський історик Василь Ключевський [3, с. 44]. Але ці окремі риси не роблять із росіян фіно-угрів, так само, як болгари не робляться фракійцями, а англійці – кельтами.

По-третє, слов’янські міграції у Волго-Окське межиріччя в часи існування Руської держави мали місце, що є беззаперечним. Про це говорять не тільки археологічні знахідки, які підтверджують мирний і поступовий характер слов’янської колонізації і асиміляційних процесів [2, с. 29], а й назви міст, які виникли протягом XI-XII століть: Звенигород, Стародуб (нині

Стародуб-на-Клязьмі), Володимир-на-Клязьмі (нині Владимир), Переяславль-Рязанський (нині Рязань) та Переяславль-Залеський, Нижній Новгород, Галич та інші. Назви не просто слов'янські, а й перегукуються з назвами поселень та міст сучасної України й північно-західної Росії.

На жаль, фінська та фіно-тюркська теорія походження росіян навіть зараз є поширеною, зокрема в Україні. Доклав до цього руку відомий публіцист Володимир Білінський, людина без історичної освіти [1, с. 4-7] й автор власного «роману-дослідження» в трьох книгах під назвою “Країна Моксель, або Московія”, перша частина якої була видана 2006 року.

Його ідеї звучать так само, як у Ф. Духінського: що масових міграцій слов'ян на північний-схід не було, автохтонному населенню насаджувалася церковнослов'янська мова московськими князями й Церквою тощо. Головна відмінність полягає у висновку про те, що росіяни є нащадками фіно-угорських племен, які мали спільну назву «моксель» [1, с. 26-27, 52]. Термін «моксель» взятий В. Білінським із твору “Подорож у східні країни” Гійома де Рубрука, фламандського монаха, що в XIII ст. записав свою подорож до столиці Монгольської імперії. Щоправда, термін згадується тільки в цьому творі і вочевидь є назвою фіно-угорського народу мокші з огляду на описану місцевість проживання цього племені.

Оскільки думки В. Білінського збігаються з ідеями Ф. Духінського, то повторювати аргументи проти них нема сенсу. Але важливо зауважити, що існування цієї праці та досі існуючий попит на неї говорить про те, що немало людей у країні вірять у це, хоча автор навіть не мав історичної освіти. У цьому й полягає актуальність проблеми міфотворчості: хоч саме ця теорія не стосується нас та не здається дуже шкідливою, але її популярність демонструє те, як широкий загальний легко вірить теоріям без наукового обґрунтування, керуючись тим, що вони звучать не так, як вони звикли про це думати. Відповідно, такі люди вразливі й до шкідливих та руйнівних історичних міфів, на яких спеціалізується російська історична наука.

Отже, проблема міфотворчості в історії легко простежуються навіть у тих псевдоісторичних концепціях, які є

давно спростованими й такими, чию неправдивість легко перевірити. Тому важливо вміти аналізувати праці псевдонаукового характеру, щоб не піддатися історичним маніпуляціям із боку тих, кому це вигідно, особливо в часи боротьби за виживання українського народу із російською армією та пропагандою.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Білінський В.Б. Країна Моксель, або Московія : роман дослідження : у 3 кн. Кн.1 . 2-ге вид., виправл. і доповн. Тернопіль : Богдан, 2023. 376 с.
- 2.Вітенко М. Д. Історія Росії. Від найдавніших часів до наших днів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. 346 с.
- 3.Ключевский В. О. Исторические портреты. Деятели исторической мысли / Сост., вступ. ст. и прим. В. А. Александрова. Москва: Правда, 1990. 624 с.
- 4.Лисяк-Рудницький І. П. Францішек Духінський та його вплив на українську політичну думку. Історичні есе. В 2 т. Том І. / Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкеєвої . Київ: Основи, 1994. 554 с.

УДК: 94(100+470+571):930

Репіленко Єлизавета Олександрівна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Ідеологічна концепція «Москва – Третій Рим»: від зародження до сьогодення

Знання - це величезна сила, що здатна впливати на світогляд людей та формувати їхні базові життєві цінності. Проте, іноді певне знання бере свої початки з хибних джерел, зазнає трансформацій і стає предметом дезінформації населення.

Останнє, звичайно, може бути використано деякими зацікавленими впливовими колами у своїх корисливих цілях. Гарним прикладом такого своєрідного історичного «штучно створеного» міфу є широковідома концепція «Москва – третій Рим». Дана ідея вже декілька століть дає росіянам привід вважати себе спадкоємцями величних імперій минулого. Тому, звичайно, мало хто бажає відмовитися від такого статусу і прийняти той факт, що ця ідеологема насправді є нічим іншим як знаряддям пропаганди.

Одна з найбільш популярних у Росії теорій бере свої початки з XV століття, яке характеризується важливою подією в політичному та релігійному житті Європи. У 1453 році відбувається падіння Константинополя – столиці Візантійської імперії, яка вважалась світовим центром християнства східного зразка. «Вакантне» місце стало об'єктом зацікавленості іншої православної держави - Великого князівства Московського. Так, у володіннях Рюриковичів почали з'являтися роботи, які стверджували про наявність особливого зв'язку між Західною Римською імперією, царством РOMEїв і Московією на підставі релігійної спільності. Відтепер, особливою місією останньої було своєрідне прийняття естафети у збереженні православної віри. Ця теза, що ґрунтувалася на ідеях богообранності народів та спадковості царств, була синтезована у остаточну прийнятну для Великого князівства Московського формулу: *«вся християнская царства приидоша в конец и снидошася во едино царство нашего государя по пророческим книгам, то есть Ромейское царство: два убо Рима падоша, а третий стоит, а четвертому не бытии»* [6, с. 167].

У свій час, при спробах надати цій теорії вагомості, московські книжники апелювали до фактору не лише релігійної спадкоємності, а й династичної. У 1472 році великий князь московський Іван III одружився на небозі останнього візантійського імператора - Софії Палеолог. Пізніше це одруження стане для московських книжників підставою для найменування Івана III спадкоємцем Візантійської імперії, а відтак - і Римської [2, с. 27]. Проте, чи мало це твердження бодай трохи реально підґрунтя?

Звертаючись до системи престолонаслідування у Візантії, можна сказати, що вона була явищем невизначеним і непостійним. Так, при обранні нового імператора, могли враховуватись призначення наступника власне правителем, або воля народу, або рекомендація сенату [2, с. 28], або підтримка армії, а часом і суміш декількох факторів. В основному, за династії Палеологів престол передавався від батька до сина, рідше – від старшого брата до молодшого. Жінок в якості самостійних правительок у царстві Ромеїв в принципі намагались уникати [2, с. 29]. Так, на користь Софії, як спадкоємиці свого вінченосного дядька, традиційна система не працювала.

Фактична ситуація теж не дозволяла візантійській принцесі заявляти про свої виняткові династичні права. Після смерті Костянтина XI найбільш вірогідним спадкоємцем престолу був його брат, деспот Мореї Фома. Окрім Софії, він мав ще одну старшу доньку, Єлену, яка вийшла заміж за одного з сербських володарів і, теоретично, мала такі ж права на трон Візантії, як і молодша сестра. Окрім того, Фома також був батьком Андрію Палеологу, який після смерті першого вважав себе законним правителем загиблої імперії [2, с. 30]. Проте, навіть якщо зважати на думку племінника останнього правлячого імператора, не можна не згадати той факт, що Андрій передав (а, точніше, продав) двічі свій титул і, зрештою, останній залишився за католицькими монархами - славнозвісними Фердинандом Арагонським та Ізабеллою Кастильською [2, с. 31].

Ще одним вагомим фактором, який спростовує виняткове значення династичного союзу з Софією Палеолог є нетривалість її спільної родословної з правителями Московії. Останнім правлячим нащадком візантійської принцеси був її правнук, Федір I, після якого династія Рюриковичів вже не мала своїх представників на троні Великого князівства Московського.

Отже, шлюб як міцного підґрунтя концепції було замало. Не вистачало більш вагомих аргументів, деякі з яких були безпосередньо пов'язані з Києвом. Столицю Русі - України московити намагались пов'язати з собою, апелюючи, знову таки, до родословної. Так, один з головних ідеологів ідеї «третього Риму», чернець Філотей вказує московському князю на його

«прадідів», до числа яких окрім імператора Візантії також входять правителі Київської Русі - Володимир і Ярослав. У подальшому, таке бажання мати пряме відношення до спадщини вищевказаної держави набирає оберти – московський князь, а в подальшому і цар Іван IV з нагоди воцаріння отримав від константинопольського патріарха грамоту на царство, яка слугувала своєрідним доказом його законного царського спадкоємства, яке ведеться ще від принцеси Анни, дружини Володимира Великого. Усі ці аргументи пояснюють, чому російським ідеологам було так важливо триматися Києва як вихідного пункту своєї історії [4, с. 6].

Після приходу до влади династії Романових, міф продовжує жити. Навіть за правління Петра I, коли нова ідеологія проголошувала минуле темним і невігласним [3, с. 230], російський імператор продовжує так чи інакше, дещо приховано звертатись до ідеї Третього Риму. Нова столиця, Санкт-Петербург, не просто так була названа на честь святого Петра. Всесвітньо відомий апостол був покровителем Риму. У Петербурзі у свій час також розвивався його разом з апостолом Павлом культ. Саме місто і його назва набувало особливого містично–релігійного і політичного значення. Так, на гербі столиці присутні мотиви герба «вічного міста», точніше його наступника – Ватикану. Наприклад, двом схрещеним ключам на гербі останнього міста відповідають схрещені якорі, що зображені на гербі Санкт-Петербургу [3, с. 231].

Навіть Катерина II, німкеня за походженням, розуміла те, наскільки важливим є утримання зв'язку з загиблою християнською державою. Імператриця мала амбітні плани по відвоюванню Константинополя, які в певній мірі були розділені її онуком, Олександром I. А за правління його брата, Миколи I, чергову війну з Туреччиною було приурочено до падіння столиці Візантії. Загалом, протягом XIX століття концепція «Третього Риму» продовжує стверджуватись, знаходячи своє відображення в ідеях слов'янофільства, рисами якого є тези про виняткове призначення Росії та рятівну роль православ'я у світовому вимірі [5, с. 314].

У часи радянської влади, звичайно, з концепції було відкинуте все, що вважалось тоді зайвим. Проте, важливим елементом було зберігання Росією за собою статусу своєрідного «корманіча» всесвітньої історії [5, с. 315].

Сучасний Кремль активно продовжує політику своїх правлячих кіл минулого. Очільники Російської православної церкви надають виняткову роль ідеї відновлення «Святої Русі» на території, яка виходить за кордони сучасної Росії і розповсюджується на землі декількох інших суверенних держав [1, с. 238]. Продовжуючи розвивати геополітичний цивілізаційний проект «Руського міра», світська влада у парі з релігійною відверто розширюють рамки свого впливу не лише у межах своєї держави, а і на інші країни без тенденції до зважання на їхнє бажання чи небажання бути частиною вигаданого ними разом з їхніми попередниками світу [1, с. 239].

Отже, можна зробити висновок, що російська концепція «Москва – Третій Рим» протягом декількох століть переживала довгу еволюцію і розвинулась від релігійної до політичної ідеї. Дана доктрина несла в собі не просто не достатньо обгрунтовану ідею спадкоємності, а й знайшла своє відображення у виправданні експансіоністської політики в культурному та територіальному вимірі. Сама концепція у різних її відображеннях не дає простору для інакодумства і претендує на загальне визнання.

Список використаних джерел і літератури

1. Галіченко М. Втілення ідеології «Москва – Третій Рим» у концепції «Русский мир» Російської православної церкви». *Scriptorium nostrum*. 2017. № 1 (7). С. 238 – 239.
2. Гришко В. Історико-правне підґрунтя теорії III Риму. Мюнхен: 1953. С 27 – 31.
3. Данилевич М. Генезис ідеї «Москва – Третій Рим». Ідея Риму в історії східнослов'янського світу. *Греція і слов'янський світ: національна своєрідність і взаємовплив культур: тези доп. науково-практичної конф.* «Греція і слов'янський світ:

національна своєрідність і взаємовплив культур». (Ніжин, 19-20 трав. 2008 р.). Київ: Міленіум, 2009. С. 230 – 231.

4. Крупницький Б. Теорія третього Риму і шляхи російської історіографії. Мюнхен: 1952. С. 6.

5. Мельник О. «Перший і Третій Рим» в контексті ідеології «Русского мира» і верифікації сучасного Ватикану. *Україна-Ватикан: християнство в контексті його включення в різноманітні сфери суспільного буття* : наук. зб. за ред. Л. Филипович та П. Яроцького. Київ, 2015. С. 314 – 315.

6. Моїсеєнко Л.М. Відображення міфу «Москва – Третій Рим» в політиці Росії: історіографія проблеми. *Гуманітарний вісник ЧДТУ*. 2020. № 16. С. 167.

УДК: 94(477)*3:930

Шандерик Владислав Ярославович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Міф про «Гіперборею» і сучасне псевдоісторичне міфотворення в Україні

Після розпаду Радянського Союзу і відновлення незалежності України, а відповідно і остаточного зникнення державної монополії на історичну політику, почалося становлення власне сучасної української історіографії. На цьому шляху вона стикнулася з проблемою поширення міфологізованого і псевдонаукового погляду на минуле України. Показовим прикладом «популярності» неакадемічної версії історії в ті часи є те, що могли друкуватися підручники з української літератури зі згадкою про фальсифікат «Велесова книга». Популярність таких міфологізованих поглядів пояснюється, зокрема істориком Кирилом Галушком, проблемою комплексу меншовартості, який і компенсують псевдонауковими вигадками про українців як «найдавніший народ у світі», «трипільську Аратту», «оріїв» і т. п. Серед творчості

псевдонаукових авторів знайшлося місце, хоч і не найголовніше, і для т. зв. «Гіпербореї». [9] [10, с. 27]

Для початку варто розібратися у історії поняття про Гіперборею і де її розташовували. «Гіперборея» з грецької означає «за Бореєм», або ж «за північним вітром». В першу чергу це міфи, що походять з античного грецького світу, де нерідко Гіперборея уявлялася як певне ідеальне місце. Найдавнішим джерелом, що дійшов до нас і описує Гіперборею, є «Історії» Геродота (приблизно 450 р. до Р.Х., книга IV, 32-36). Хоча він і посилається на більш давніших Арістея (напівміфічний персонаж, друга пол. 7 ст до Р.Х.), Гесіода і Гомера (8 ст. до Р.Х.), але щодо останнього не був певним («...коли правда, що Гомер написав цей епос [«Епігони»]). Але цікаво, що Гомер у «Іліаді» (пісня IX, 5) поміщає Борея в район Фракії (тобто північніше має знаходитися Скіфія), як і Софокл, Есхіл. А Ананій (іонічний поет 6 ст. до Р.Х.) взагалі прирівнював гіперборейців до скіфів, мабуть він вважав будь-який північний народ гіперборейцями. На вищезгаданих фактах, звісно, можна спекулювати, проте це лише один з поглядів на локацію Гіпербореї. З іншого боку, посилаючись на Арістея, Геродот пише «...за ісседонами живуть одноокі люди арімаспи [...] а там далі біля моря живуть гіпербореї...». Арімаспи та ісседони - це азійські народи, отже Геродот ставить гіпербореїв взагалі десь в районі північно-східної Азії (у давньогрецькій уяві). Піндар, що оспівував їх як священну расу, поміщав їх у Дунаї. [2, с. 57-58] [5, с. 183, с. 187-188] [3, с. 3, с. 27].

Пізніше з'явилася ознака розташування Гіпербореї у вигляді т.зв. «Рифейських гір», на північ від яких і мали жити гіпербореї. Вперше їх згадує Алкман (друга пол. 7 ст до Р.Х.), і згодом їх розташовували теж де завгодно. Наприклад, популярною була думка ототожнювати Рифейські гори з Альпійськими (Протарх та Антимах (392 і 405 до Р. Х.) і т. д). Гераклід Понтійський (390-310 до Р.Х.) називав гіпербореями галлів, загалом була розвинена традиція називати гіпербореями кельтів. Але той же Арістотель вважав, що річки в Скіфії беруть початок з Рифейських гір, тобто вони знаходяться північніше. Гекатей Абдерський (360-290 до Р. Х.) пішов ще далі, і описував

як Гіперборею те, що зараз відомо як Велика Британія, і як гіперборейців детально описував місцеві кельтські племена. Деякі, як Страбон, взагалі ще тоді заперечували існування Гіпербореї як міф. Птолемей (100-170 р.) у своїй «Географії» теж поділяв думку про Рифейські гори як джерело річок у Східній Європі і розміщення їх на північ від скіфів, проте зробив заміну скіфів на сарматів, що було актуальніше для його доби. [1, с. 58-63] [2, с. 68]

Після нового поширення птоlemeївського погляду на географію Мацей Меховський у своєму «Трактаті про дві Сарматії» (1517 р.) «мусив» спростувати цей міф і стверджувати, що річки течуть «не із Гіперборейських і не із Рифейських гір», а там просто рівнина. [8, с. 110]

Як ми бачимо, розташування Гіпербореї і питання її існування дуже розпливчате в історичній перспективі. В більш новітні часи Гіперборея була піднята на щити для демонстрації, що якийсь народ є найсвятішим чи породив усі цивілізації. Наприклад, подібної позиції дотримувався щодо своєї батьківщини Олас Рудбек у 17 ст., асоціюючи її то з Атлантидою то з Гіпербореєю. У 1824 році французький філософ-містик Антуа Фабр д'Олів'є писав, що гіперборейці були предками «білої раси», і що раніше «білі» були рабами «чорної раси», та потім перші взяли реванш, стали домінуючою силою і створили імперію аж до Індії, і це все ще у преісторичні часи. [3, с. 43-44, с. 47]

Але остаточно гіперборейський міф став популярним у Європі в кінці 19 – початку 20 ст., маючи представників, наприклад, у вигляді філософа-езотерика Рене Генона, який вважав що людство загалом вийшло з гіперборейського острова Туле, та індійського націоналіста Бала Гандгадхара Тілака, творця «арктичної гіпотези» походження «арійців» (індоєвропейців). У 1918 р. було створено товариство «Туле», що зробило великий внесок у створення НСДАП. Нацистська ідеологія брала на озброєння ідею арктичного/полярного походження «арійців». Після падіння Третього райху, у неонацистських інтерпретаціях гіперборейський міф набуває ще більш чудернацьких форм, зокрема у ідеях чилійського

дипломата Мігеля Серрано, що стояв у витоків езотеричного гітлеризму, вірив у позагалактичне походження Гіпербореї, війну гіперборейців з Деміургом (який створив євреїв) і т.д. [4, с. 21-22, с. 31-34, с. 70, с. 70-73]

Вищеописані ідеї впливали і на російських і, зокрема, українських міфотворців. На відміну від росіян, у наших міфотворців Гіперборея не дуже є популярною, проте, все ж такі прихильники є. Одним з найвідоміших і класичним прикладом серед українських псевдонауковців є Юрій Шилов. Він стверджував, що цивілізація сформувалася в Україні раніше, ніж будь-де, що трипільці були індо-європейцями (що суперечить сучасному науковому консенсусу) та називали свою країну «Араттою» і навіть припускав, що саме звідси походять шумерські царі. Окрім цього, він поміщує Гіперборею у Північному Причорномор'ї, і вважав що давньогрецькі міфи та легенди походять саме звідти, а наукові досягнення поширювалися «жерцями-гіперборейцями». [1, с. 42-46] [11, с. 35, 74]

Далі можна навести Юрія Канигіна та його «Шлях аріїв». На відміну від попереднього, цей автор більше ґрунтується на «гіперборействі». «Цікаві» думки бачимо одразу ж у вступі: «гіперборейці [...] які одержали назву арії, поділяються на дві гілки: лівих і правих. Вони виконували протилежні історичні функції. Перші — руйнівну, негативну, темну. Другі — творчу, позитивну, світлу, сонячну.». До перших автор відносить шумерів (хоча вони семіти, а не індоєвропейці), царських скіфів, готів, тевтонців, і, звісно ж, «фашистів», а до других трипільців, слов'ян і «русів-українців». Канигін відомий ще тим, що проголосив Ісуса Христа галичанином, тому його псевдоісторичні фантазії мають багато відсилок на Біблію: «"сини" і "внуки" Яфета так чи інакше походять із Понту, на півночі якого під впливом гіперборейців виник перший центр формування білої раси». Канигін веде розповідь, нібито, переказуючи знання полоненого тибетського монаха. [7, с. 10, с. 31]

Історія «білої раси» розпочинається, відповідно з падіння вже третього за рахунком Місяця на землю і потопу, що призвело

до зледеніння, занепаду атлантичної (смаглявої) раси, і народження біля самого льодовика по лінії Київ-Волгоград і далі по широті нової раси «білих мутантів», пристосованих до холодних умов, розумних, здорових і т.д, які після сходження льодовика заселили північніші землі, а якийсь лідер аріїв Рама, який до того прийняв божествену сутність, у 5508 році до Р.Х. привів своїх людей на береги Дніпра прямо на Хрещатик. Загалом, автор намагається довести якусь першоособливість України в історії, «доводить», що незалежність України передбачив Нострадамус. [7, с. 37-40, с. 42, с. 491]

Ще одним популярним прихильником «Гіпербореї» в Україні є Ігор Каганець. Його псевдонаукові фантазії ще складніше зрозуміти і проаналізувати. У творі Каганця «Арійський Стандарт» теж маємо подібні до Канигіна твердження про «засновника арійської раси Раму» і «Галілею-Галичину», але Ісус Христос (саме так пише Каганець) тут вже не українець, а просто «арієць». Згідно з Каганцем, першими українцями були т. зв. «борійці», далі по тексту він борійцями називає кроманьйонців 25 тис. років тому, а 7,5 тис. років тому формується «арійська» (гіперборійська) раса з «арійською» мовою, яка потім дає індоєвропейські. [6, с. 32, с. 97, с. 161]

Для Каганця «Україна протягом всього свого існування була расотворчим і етнотворчим «казаном», легендарною Гіперборією, «кузнею народів», згідно з Каганцем навіть айни походять з України, що вже казати за всі арійські народи. «Допотопна» Україна, згідно з ним, називалася «Борією», а післяпотопна (від 55 ст. до Р.Х.) – «Гіперборією». Самому ж поняттю «Україна» він дає чудернацьку етимологію: «Оу-країна, тобто “країна-зародок”, де “оу” – яйце, зародок, насіння, початок». Цікаво, що поняттю «Гіперборія» він теж дає свою етимологію: «Згідно з арійською традицією, країна, у якій домінують брахмани, називається “Земля Вепра”, або “Борія” (бор – вепр, боров). Для Трипільської доби використовувалася назва “Гіперборія” (Вища Борія). Це земля, на якій панує священний порядок, ієрархія.». Загалом, його твір «Арійський Стандарт» це збірка якихось типових неонацистських ідей, приправлених історичними вигадками. [6, с. 65, с. 318, с. 342]

Отже, прихильників чудернацьких псевдоісторичних концепцій вистачає не лише у нас. Взявши на озброєння античні міфи про гіпербореїв, в новий і новітній час представники різних націй, що народжувались, намагались показати себе найдавнішими чи найкращими/найвищими, центром цивілізації і прабатьківщиною різних народів, пізніше це було «приправлено» езотерикою, антисемітизмом тощо. І, як видно з тексту вище, цим не страждають лише «неісторичні нації». Але тут інтерес становила саме вітчизняна псевдоісторія.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ben-Yehuda N., Kohl P. L., Kozelsky M. *Selective Remembrances: Archaeology in the Construction, Commemoration, and Consecration of National Pasts*. University of Chicago Press, 2007. 426 p.
2. Bondzhev A. Ancient Sources about Hyperborea. *Open Journal for Anthropological Studies*. 2023. Vol. 7, no. 2. P. 57–66.
3. Bridgman T. P. *Hyperboreans Myth and History in Celtic-Hellenic Contacts*. Taylor & Francis Group, 2005. 249 p.
4. Godwin J. *Arktos: The Polar Myth in Science, Symbolism, and Nazi Survival*. Adventures Unlimited Press, 1996. 272 p.
5. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Київ: Наукова думка, 1993. 576 с. С. 5-77.
6. Каганець І.В. *Арійський Стандарт: Технологія переходу в Простір волі*. Київ-Тернопіль: Видавництво «Мандрівець», 2014. 576 с.
7. Канигін Ю. *Шлях Аріїв: Україна в духовній історії людства*. 5-те вид. Київ : А.С.К., 2004. 255 с.
8. Меховский М. *Трактат о двух Сарматиях*. Москва-Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1936 г. 288 с.
9. Почему пока нет Атлантиды, Гипербореи, Триполья-Аратты и Моксель. Лікбез – Історичний фронт. URL: <https://likbez.org.ua/pochemu-poaka-net-atlantidyi-giperborei-tripolya-arattyi-i-moksel.html> (дата звернення: 06.03.2024).

10. Тараненко О. О. Явище історико-мовної міфотворчості в сучасному українському суспільстві. *Мовознавство*. 2011. № 6. С. 14–33.
11. Шилов Ю. О. Давня історія України в контексті світової цивілізації: Навч. посіб. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. 280 с.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1: МІФИ В ПОЛІТИЧНИХ І НАУКОВИХ НАРАТИВАХ

ІДЕОЛОГІЯ КОНСЕРВАТИЗМУ. МІФОЛОГІЗАЦІЯ ТА ПЕРЕПИСУВАННЯ ІСТОРІЇ

Горбатюк Володимир Русланович.....4 с.

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО МІФУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ВПЛИВУ НА ВЛАСНУ ДІАСПОРУ

Петрик Михайло Олександрович.....10 с.

«ТРЕТІЙ РИМ» ЯК ІДЕОЛОГІЧНИЙ МІФ РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ

Стеценко Олександра Олександрівна.....15 с.

КОРІАТОВИЧІАНА: ФОРМУВАННЯ МІФУ НАВКОЛО "ФУНДАЦІЙНОЇ ГРАМОТИ" ПРО ЗАСНУВАННЯ МУКАЧІВСЬКОГО МОНАСТИРЯ

Шаленик Крістіан Васильович.....19 с.

СЕКЦІЯ 2: ІСТОРИЧНІ МІФИ В КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

ЕТНІЧНІ МІФИ В СУЧАСНОМУ КІБЕРПРОСТОРИ: ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СТЕРЕОТИПІВ

Берест Альбіна Олегівна.....26 с.

КУЛЬТ “ЗАСНУВАННЯ” МІСТА ОДЕСА

Зайцев Михайло Олексійович.....31 с.

РОЛЬ МІФОТВОРЧОСТІ У СУЧАСНОМУ СПРИЙНЯТТІ СКАНДИНАВСЬКОГО ЯЗИЧНИЦТВА

Кухта Вікторія Андріївна.....34 с.

ПСЕВДО ІСТОРИЧНІСТЬ НЕОЯЗИЧНИЦТВА

Маліновський Роман Михайлович.....38 с.

ФУНКЦІЇ ТА СЕМАНТИКА ІСТОРИЧНИХ МІФІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Шаповалов Богдан Володимирович.....44 с.

СЕКЦІЯ 3: МІФИ У ВІЙСЬКОВІЙ ІСТОРІЇ

«ШКІДЛИВІ-ЯДЕРНІ» БОЄПРИПАСИ ЗІ ЗБІДНЕНИМ УРАНОМ

Блощинський Богдан Іванович.....48 с.

ДОКТРИНА ДУЕ ЯК РОЗВИТОК СТРАТЕГІЇ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ НА ПРИКЛАДІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Борсук Артур Сергійович.....52 с.

ДИСКРЕДИТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОПОЛЕНИХ У СРСР: УКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВОПОЛЕНІ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Гмиря Анна Сергіївна.....59 с.

РОЗВІНЧАННЯ МІФУ ПРО ГЕОРГІЯ ЖУКОВА: НЕ МАРШАЛ ПЕРЕМОГИ, А МАРШАЛ-КАТАФАЛК

Короневська Любов Олександрівна.....64 с.

ТРИ МІФИ ПРО СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МЕЧ

Михайлов Михайло Олександрович.....71 с.

НЕГОТОВНІСТЬ СРСР ДО ВІЙНИ В 1941 РОЦІ, ЯК ОДНЕ ІЗ МІФІЧНИХ ВИПРАВДАНЬ ПОРАЗОК ТА НЕВДАЧ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ У ВІДБИТТІ НІМЕЦЬКОЇ АГРЕСІЇ

Пищик Остап Васильович.....76 с.

МІФИ ПРО ІВАНА СІРКА В СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

Ярошенко Вікторія Дмитрівна.....81 с.

СЕКЦІЯ 4: ПСЕВДОІСТОРИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ

ВПЛИВ ПАЛЕОКОНТАКТНОЇ ГІПОТЕЗИ НА ІНТЕРПРЕТАЦІЮ АРТЕФАКТІВ: НАУКОВИЙ ТА ПСЕВДОНАУКОВИЙ ДИСКУРС

Деребальт Олександр Олександрович.....86 с.

ХТО ТАКІ РОСІЯНИ І ЧОМУ ВОНИ НЕ ФІНО-УГРИ?

Кочетигов Іван Вадимович.....89 с.

ІДЕОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ «МОСКВА – ТРЕТІЙ РИМ»: ВІД ЗАРОДЖЕННЯ ДО СЬОГОДЕННЯ

Репіленко Єлизавета Олександрівна.....94 с.

МІФ ПРО «ГШЕРБОРЕЮ» І СУЧАСНЕ ПСЕВДОІСТОРИЧНЕ МІФОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Шандерик Владислав Ярославович.....99 с.

